

Η Εθνική Ισχύς και το Πρώτο Πλήγμα από τον Μεταξά στον Κονδύλη

Παναγιώτης Γκαρτζονίκας

ΣΥΝΟΨΗ

Η ισχύς είναι θεμελιώδης έννοια στη διεθνή πολιτική από τον Θουκυδίδη μέχρι σήμερα. Ο Κονδύλης, ως θιασώτης της ρεαλιστικής σχολής, διαπιστώνει ανισομέρεια στους συντελεστές εθνικής ισχύος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Η μέτρηση όμως της εθνικής ισχύος δεν είναι ένα απλό άθροισμα μετρήσιμων δεικτών. Στη μεν μέτρηση της εθνικής ισχύος υπεισέρχονται και άλλοι παράγοντες και το πώς μια χώρα χρησιμοποιεί την ισχύ της είναι πολύπλοκη υπόθεση. Σε σχέση δε με την Τουρκία η Ελλάδα διαθέτει και πλεονεκτήματα ειδικά γεωγραφικά. Στα πλέον ενδιαφέροντα στοιχεία που εισήγαγε ο Κονδύλης στην ελληνική στρατηγική συζήτηση συγκαταλέγεται και το πρώτο πλήγμα. Η ανάλυση της προληπτικής επίθεσης και του παρεμποδιστικού πολέμου παρουσιάζει ενδιαφέρον τόσο θεωρητικό όσο και πρακτικό. Ο παρεμποδιστικός πόλεμος εναντίον της Τουρκίας εξετάσθηκε ως στρατηγική επιλογή από την Ελλάδα την περίοδο 1913-14, οπότε και συντάχθηκε το περίφημο σχέδιο του Μεταξά για την κατάληψη των Δαρδανελλίων. Αν και τελικά δεν τέθηκε σε εφαρμογή, μάλλον δεν παρουσίαζε και πολλές πιθανότητες επιτυχίας. Ωστόσο, οι πτυχές εκείνες είναι χρήσιμες και για τα σημερινά στρατηγικά προβλήματα.

Λέξεις κλειδιά : Εθνική ισχύς, πρώτο πλήγμα, Κονδύλης, Μεταξάς

Εισαγωγή – Η Έννοια της Ισχύος

Η ισχύς, παρότι χρησιμοποιείται ευρέως, είναι μια διαφιλονικούμενη έννοια που δύσκολα προσδιορίζεται, όπως άλλωστε

Για παραπομπή στο άρθρο : Παναγιώτης Γκαρτζονίκας, 'Η Εθνική Ισχύς και το Πρώτο Πλήγμα από τον Μεταξά στον Κονδύλη' ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΝ, Τ. 1, (Φθινόπωρο 2017), 55-94.

οι περισσότερες βασικές έννοιες. Καθώς όμως ευφυώς παρατηρεί ο Joseph Nye για την αγάπη, βιώνουμε και την ισχύ στην καθημερινή μας ζωή όπου έχει απτά αποτελέσματα, παρόλο που δεν μπορούμε να τα μετρήσουμε με ακρίβεια.¹ Επιπλέον, όπου υπάρχει πολιτική υπάρχει και ισχύς. Εφόσον οι διεθνείς σχέσεις είναι πολιτικές ή έχουν πολιτικές επιπτώσεις, δεν είναι τυχαίο που η ισχύς είναι θεμελιώδης έννοια στη διεθνή πολιτική.² Παρά τους διάφορους ορισμούς και ερμηνείες που έχουν δοθεί στην έννοια της ισχύος, είναι δυνατόν να διακρίνουμε τρεις διαφορετικές, αν και συνδεδεμένες προσεγγίσεις. Πρόκειται, επιγραμματικά, για τις εξής τρεις: η 'ισχύς ως πόροι', η 'ισχύς ως αποτελέσματα' και η 'ισχύς ως στρατηγική'.³

Στις διεθνείς σχέσεις η μελέτη της ισχύος από τον Θουκυδίδη μέχρι σήμερα θεωρείται ότι είναι το πεδίο του ρεαλισμού. Ο ρεαλισμός εδράζεται στη φιλοσοφική θεώρηση, που έχουν εκφράσει φιλόσοφοι από τον Thomas Hobbes μέχρι τον Raymond Aron, ότι η ισχύς συνδέεται άμεσα με την ανθρώπινη συνθήκη. Ο Nietzsche μάλιστα δηλώνει πως "το συναίσθημα της ισχύος έχει καταστεί η ισχυρότερη επιθυμία αλλά και ο δαίμων του ανθρώπου".⁴ Ο Hans Morgenthau ισχυρίστηκε ότι οι πολιτικοί ηγέτες, βασιζόμενοι στην ανθρώπινη επιθυμία για να υπερισχύσουν και στην ανάγκη για αυτοπροστασία, "σκέφτονται και ενεργούν με όρους συμφερόντων

¹ Joseph Nye, *The Future of Power*, (New York: Public Affairs, 2011), 3.

² Για σχετικά πρόσφατες γενικές θεωρήσεις της ισχύος βλ. Nye, στο ίδιο, 5-15, David Baldwin, "Power and International Relations" στο Walter Carlsnaes, Thomas Risse και Beth Simmons (eds), *Handbook of International Relations*, (London: Sage, 2013), 273-97, Janice Bially Mattern, "The Concept of Power and the (Un)discipline of International Relations", στο Christian Reus-Smit και Duncan Snidal, *The Oxford Handbook of International Relations*, (Oxford: Oxford University Press, 2008), 691-98, Felix Berenskoetter, "Thinking about Power," στο Felix Berenskoetter, Michael Williams (eds.), *Power in World Politics*, (London: Routledge, 2007), 1-22, Michael Barnett and Raymond Duvall, "Power in International Politics," *International Organization* Vol. 59, No. 1 (January 2005), 39- 75 και Dennis Wrong, *Power: Its Forms, Bases and Uses* (New Brunswick: Transaction Publishers, 1995).

³ Raymond Boudon and Francois Bourricaud, *A Critical Dictionary of Sociology* (Chicago: University of Chicago Press, 1989), 267-72 και Ashley Tellis, Janice Bially, Christopher Layne, and Melissa McPherson, *Measuring National Power in the Postindustrial Age*, (Santa Monica: RAND Corporation, 2000), 14.

⁴ Berenskoetter, "Thinking about Power," 3.

που ορίζονται ως ισχύς”.⁵ Εκκινώντας από αυτή την αφετηρία οι ρεαλιστές χρησιμοποιούν την ισχύ ως αναλυτικό εργαλείο για να εξηγήσουν τις διεθνείς σχέσεις, ορίζοντάς την κυρίως με όρους στρατιωτικών δυνατοτήτων. Κατά τον John Mearsheimer η ισχύς είναι οι “συγκεκριμένες δυνατότητες, οι υλικοί πόροι που είναι διαθέσιμοι σε ένα κράτος” και στη διεθνή σκηνή η ισχύς του κράτους είναι πρωτίστως λειτουργία των στρατιωτικών του δυνάμεων.⁶ Εφόσον το κράτος κατέχει κεντρική θέση στη ρεαλιστική θεώρηση, η ισχύς υπόκειται σε μέτρηση με βάση σαφώς καθορισμένους παράγοντες ή συντελεστές. Μεταπολεμικά αυτή η προσέγγιση εξελίχθηκε στους συντελεστές εθνικής ισχύος, με βάση την ανάλυση του Morgenthau. Ο τελευταίος υποστήριξε ότι η εθνική ισχύς περιλαμβάνει τη γεωγραφία, τους φυσικούς πόρους, τη βιομηχανική παραγωγή, τις ένοπλες δυνάμεις, τον πληθυσμό, τον εθνικό χαρακτήρα, το εθνικό φρόνημα και την ποιότητα της διπλωματίας.⁷ Άλλοι ρεαλιστές υιοθετούν κατά βάση αυτά τα στοιχεία με μερικές διαφοροποιήσεις.⁸ Οι Αμερικανοί σήμερα δέχονται πως οι συντελεστές της εθνικής ισχύος είναι κυρίως τέσσερις, διπλωματικός/πολιτικός, πληροφοριακός, στρατιωτικός και οικονομικός.⁹

Με την προσέγγιση των συντελεστών εθνικής ισχύος, που θεωρεί την ισχύ ως το άθροισμα των πόρων του κράτους, όπως είναι φυσικό, δεν συμφωνούν όλοι. Η δεύτερη προσέγγιση της ισχύος είναι εκείνη που την αντιμετωπίζει ως ένα πλέγμα σχέσεων και αποτέλεσε κατά τον David Baldwin “επανάσταση στην ανάλυση της ισχύος”, επειδή

⁵ Hans Morgenthau, *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 3rd edn. (New York: Alfred A. Knopf, 1964), 5.

⁶ John Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, (New York: W.W. Norton, 2001), 57.

⁷ Morgenthau, *Politics among Nations*, 112-40 και Baldwin, “Power and International Relations”, 274.

⁸ A.F.K. Organski, *World Politics*, (New York: Alfred A. Knopf, 1958) 101-89, Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, (Reading: Addison-Wesley, 1979), 132, Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics* και David Jablonsky, “National Power”. στο Boone Bartholomees, *The U.S. Army War College Guide to National Security Issues (Vol 1): Theory of War and Strategy* (4th ed) (Carlisle: U.S. Army War College, 2010), 145-61.

⁹ Γνωστοί με το ακρωνύμιο DIME: Diplomatic, Informational, Military, Economic, βλ. US Joint Chiefs of Staff, Joint Publication 1 (JP 1), *Doctrine for the Armed Forces of the United States*, (Washington DC, 2013), I-12.

υποστηρίχθηκε διαθεματικά από την πολιτική και οικονομική επιστήμη, την κοινωνιολογία και τη φιλοσοφία.¹⁰ Ως αφετηρία αυτής της αντίληψης μπορούμε να θεωρήσουμε τον ορισμό του Max Weber ο οποίος όρισε την ισχύ ως “την ευκαιρία να υπερισχύσει η θέληση κάποιου σε μια κοινωνική σχέση παρά την αντίσταση των άλλων, ανεξάρτητα με το που βασίζεται η ευκαιρία”.¹¹ Συνήθως όμως οι πολιτικοί επιστήμονες προτιμούν τον ορισμό που έδωσε ο Robert Dahl ότι “ισχύς είναι ο Α να υποχρεώσει τον Β να κάνει κάτι που ο Β διαφορετικά δεν θα έκανε”.¹² Η δεύτερη αυτή προσέγγιση, που αντιλαμβάνεται την ‘ισχύ ως αποτελέσματα’, εστιάζει στη μη γραμμική σχέση μεταξύ της υλικής ισχύος και της πραγματικής ισχύος. Οι αναλυτές αυτής της προσέγγισης εφιστούν την προσοχή στο παράδοξο της ‘ανεπίτευκτης ισχύος’ (unrealized power), στην ανικανότητα δηλαδή ενός κράτους να μετατρέψει την υλική ισχύ σε επιθυμητό πολιτικό αποτέλεσμα, που προκαλείται από δύο αιτίες. Η πρώτη οφείλεται στην έλλειψη θέλησης ή επιδεξιότητας για να χρησιμοποιηθεί η ισχύς αποτελεσματικά. Η δεύτερη προκαλείται από το γεγονός ότι ο δρών αδυνατεί να προσαρμόσει τις δυνατότητές του στα δεδομένα της εκάστοτε καταστάσεως.¹³ Το πλεονέκτημα μιας τέτοιας θεώρησης της ισχύος είναι ότι ανταποκρίνεται στην ενστικτώδη ανθρώπινη αίσθηση του τι σημαίνει να είσαι ισχυρός, η ικανότητα δηλαδή του Α να κάνει τον Β να συμμορφωθεί με τη θέλησή του. Παρόλη την ελκυστικότητά της όμως, και η θεωρία αυτή έχει περιορισμούς, που σχετίζονται με τα προβλήματα της αβεβαιότητας στη συμπεριφορά του Β, στις προτιμήσεις του και στον τρόπο που τις αλλάζει.¹⁴

Ορισμένοι θεωρούν την ‘ισχύ ως στρατηγική’ ως μια τρίτη προσέγγιση, διακριτή από τη δεύτερη. Η προσέγγιση αυτή επιχειρεί να συλλάβει τις διαδικασίες, τις σχέσεις και τις καταστάσεις μέσα από

¹⁰ Baldwin, “Power and International Relations”, 274.

¹¹ Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, A.M. Henderson and Talcott Parsons (trans). (New York: The Free Press, 1947), 152 και Berenskoetter, “Thinking about Power,” 3.

¹² Robert Dahl, “The Concept of Power,” *Behavioral Science* 2, no 3 (July 1957), 201–15.

¹³ David Baldwin, *Paradoxes of Power*, (New York: Blackwell, 1989), Tellis, *Measuring National Power*, 13.

¹⁴ Jeffery Hart, “Three Approaches to the Measurement of Power in International Relations,” *International Organization*, Vol. 30, No. 2, (1976), 289–305.

τις οποίες οι οντότητες σκοπεύουν να επηρεάσουν η μία την άλλη. Ξεκινά από τη διαπίστωση ότι οι 'δυνατότητες', ειδικά στο πολιτικό πεδίο, δεν είναι ανταλλάξιμες με τον ίδιο τρόπο που είναι για παράδειγμα το χρήμα στην οικονομία. Η προσέγγιση αυτή αντανακλά την ικανότητα ενός κράτους να παράγει στρατηγική που μπορεί να καθοδηγεί τις ενέργειες των θεσμών της εθνικής ασφάλειας.¹⁵

Ο Παναγιώτης Κονδύλης στο *Επίμετρο* πραγματεύεται το ζήτημα της εθνικής ισχύος από την πλευρά της ρεαλιστικής σχολής, επισημαίνοντας την αυξανόμενη ανισομέρεια μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Ο Κονδύλης χρησιμοποιεί τον όρο 'γεωπολιτικό δυναμικό' για την εθνική ισχύ και στο οποίο συγκαταλέγει κυρίως τη γεωγραφία, την κοινωνία και τον ευρύτερο χώρο μέσα στον οποίο εκδιπλώνει ένα έθνος την πρωτογενή του ενέργεια.¹⁶ Στη συνέχεια, αναφέρεται ειδικά στο σημαντικότερο συντελεστή εθνικής ισχύος, τον στρατιωτικό, από τον οποίο αναδεικνύει τέσσερα σημεία που μπορούν να δώσουν στην ελληνική πλευρά σημαντικές πιθανότητες νίκες. Τα σημεία αυτά είναι οι εδαφικοί αντικειμενικοί σκοποί, η συγκέντρωση των δυνάμεων, η δύναμη πυρός και το πρώτο πλήγμα.¹⁷

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να επιχειρηματολογήσει επί των σχετικών θέσεων του Κονδύλη και θα περιλάβει πέντε τμήματα. Αφού αναφέρθηκε εισαγωγικά η έννοια της ισχύος, στη συνέχεια το πρώτο μέρος αναφέρεται στη μέτρηση της εθνικής ισχύος. Το δεύτερο εξετάζει το γεωπολιτικό δυναμικό, την εθνική ισχύ δηλαδή της Ελλάδας, ενώ το τρίτο πραγματεύεται τον παρεμποδιστικό πόλεμο και την προληπτική επίθεση. Το τέταρτο επικεντρώνεται στην ελληνοτουρκική σύγκρουση, την περίπτωση παρεμποδιστικού πολέμου για την κατάληψη των Δαρδανελλίων το 1914 και τις σημερινές παραμέτρους. Στο πέμπτο και τελευταίο μέρος, επιχειρείται μια συνολική αποτίμηση των θέσεων του *Επίμετρου* και διατυπώνεται μια πρόταση. Σε κάθε τμήμα προηγείται η θεωρητική

¹⁵ Tellis, *Measuring National Power*, 15 και David Baldwin, "Power Analysis and World Politics: New Trends versus Old Tendencies," *World Politics* Vol. 31, No. 2 (January 1979), 161-94.

¹⁶ Παναγιώτης Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, (Αθήνα: Θεμέλιο, 1997), 384-92.

¹⁷ Στο ίδιο, 393-99.

διαπραγμάτευση για να τεθεί το πλαίσιο της συζήτησης και να εξαρθούν ορισμένα χαρακτηριστικά.

Η Μέτρηση της Εθνικής Ισχύος

Πολλοί άνθρωποι πιστεύουν πως για να είναι ευτυχής μια πολιτεία πρέπει να είναι μεγάλη. Αυτό ίσως είναι αλήθεια, αλλά δεν γνωρίζουν να κρίνουν ποια πολιτεία είναι μικρή και ποια μεγάλη. Κρίνουν μια πολιτεία μεγάλη από τον αριθμό των κατοίκων της, όμως οφείλουν να εξετάζουν όχι τους αριθμούς, αλλά το έργο. Διότι η σπουδαία πολιτεία δεν ταυτίζεται με την πολυάνθρωπη.

Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, Βιβλίο Ζ, 4.

Δεδομένου ότι η ισχύς αποτελεί ζήτημα κρίσιμης σημασίας στις διεθνείς σχέσεις, δεν είναι τυχαίο ότι πολλοί αναλυτές έχουν ασχοληθεί με τη μέτρηση της ισχύος κάθε κράτους, τη μέτρηση δηλαδή της εθνικής ισχύος. Από όλα τα στοιχεία της εθνικής ισχύος, η στρατιωτική θεωρείται από πολλούς ως το πιο σημαντικό. Και τούτο καθόσον λειτουργεί ως ο αποφασιστικός κριτής όταν χρησιμοποιείται στην επίλυση συγκρούσεων και διαμορφώνει τις σχέσεις μεταξύ των κρατών, ακόμη και όταν δεν χρησιμοποιείται.¹⁸ Ο Karl Höhn κατέγραψε συστηματικά και συγκρίνει 69 τύπους που έχουν διατυπωθεί για τον υπολογισμό της εθνικής ισχύος. Ο πρώτος τύπος χρονολογείται από το 1741 ενώ όλοι οι υπόλοιποι εμφανίζονται μετά το 1936. Οι περισσότεροι τύποι έχουν εκπονηθεί από Αμερικανούς (36%), ακολούθως από Κινέζους (16%) και Γερμανούς (7%). Οι τύποι δε που εξέτασε ο Höhn αποτελούνται από διάφορες μεταβλητές, των οποίων ο αριθμός ποικίλλει από δύο έως 236.¹⁹

¹⁸ Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, 55, Stephen Biddle, *Military Power: Explaining Victory and Defeat in Modern Battle*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 5-9, Michael Beckley, 'Economic Development and Military Effectiveness', *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 33, No. 1, (Feb 2010), 45 και Ryan Grauer, *Commanding Military Power: Organizing for Victory and Defeat on the Battlefield*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), 5-9.

¹⁹ Karl Hermann Höhn, *Geopolitics and the Measurement of National Power*, (Hamburg: Universität Hamburg, PhD Dissertation, 2011).

Κάνοντας μια σύντομη περιήγηση στους τύπους και τις θεωρίες που έχουν δημιουργηθεί για να απαντήσουν κατ' ουσίαν στο κεντρικό ερώτημα σχετικά με το πώς προκύπτει η στρατιωτική ισχύς μιας χώρας, μπορούμε να τις κατατάξουμε σε δύο κατηγορίες: την υλική/ποσοτική και τις μη ποσοτικές.²⁰ Η πρώτη και πιο δημοφιλής θεωρία πρεσβεύει ότι οι υλικοί πόροι μετατρέπονται άμεσα σε στρατιωτική ισχύ. Οι περισσότεροι ρεαλιστές, ξεκινώντας από τη συστηματοποίηση του Morgenthau με τους συντελεστές εθνικής ισχύος, θεωρούν ότι η σχετική ποσότητα των υλικών πόρων είναι ο σημαντικότερος παράγοντας της συμπεριφοράς μιας χώρας.²¹ Το πλέον δε ευρέως χρησιμοποιούμενο μέσο των στρατιωτικών δυνατοτήτων σε ποσοτικές μελέτες, παραμένει ο Σύνθετος Δείκτης Εθνικών Δυνατοτήτων, που περιλαμβάνει έξι μεταβλητές: στρατιωτικές δαπάνες, προσωπικό ενόπλων δυνάμεων, κατανάλωση ενέργειας, παραγωγή σιδήρου και χάλυβα, αστικό πληθυσμό και συνολικό πληθυσμό.²² Οι φιλελεύθεροι και οι κονστρουκτιβιστές αντιμετωπίζουν συνήθως τη στρατιωτική ισχύ με υλικούς όρους, παρότι αρνούνται την αιτιακή σχέση τους.²³

²⁰ Διάφοροι αναλυτές χρησιμοποιούν διαφορετικές αν και παρόμοιες κατηγοριοποιήσεις, βλ. Tellis, *Measuring National Power in the Postindustrial Age*, 25-33, Biddle, *Military Power*, 14-27, Risa Brooks. "The Impact of Culture, Society, Institutions, and International Forces on Military Effectiveness" στο Risa Brooks και Elizabeth Stanley, *Creating Military Power: The Sources of Military Effectiveness*, (Stanford: Stanford University Press, 2007), 4-9, Beckley, 'Economic Development and Military Effectiveness', 46-53, Ryan Grauer και Michael Horowitz, "What Determines Military Victory? Testing the Modern System", *Security Studies*, Vol. 21, No.1, (Spring 2012), 85-88, Patricia Sullivan, *Who Wins Predicting Strategic Success and Failure in Armed Conflict*, (Oxford: Oxford University Press, 2012), 7-17 και Grauer, *Commanding Military Power*, 9-17.

²¹ Όπως στην υποσημείωση 8 και Beckley, 'Economic Development', 46. Πάντως ο Mearsheimer διακρίνει δύο είδη ισχύος, την λανθάνουσα και την στρατιωτική ισχύ, βλ. *The Tragedy of Great Power Politics*, 55.

²² David Singer και Melvin Small, *National Material Capabilities Data, 1816-1985* (Ann Arbor: Inter-University Consortium for Political and Social Research, 1993) και Beckley, 'Economic Development', 46.

²³ Robert Keohane and Joseph Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, (Boston: Little Brown 1977); Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999) και Beckley, 'Economic Development', 46.

Η υλική θεώρηση είναι πιο ελκυστική σε όσους ασκούν πολιτική στην Αμερική και τη Δύση, υποστηρίζει ο Nye, επειδή εμφανίζει την ισχύ απτή, μετρήσιμη και προβλέψιμη.²⁴ Τα μαθηματικά μοντέλα, από τον νόμο του Lanchester μέχρι πολύπλοκες εξισώσεις και οι παντός είδους εξομοιώσεις συγκρούσεων και μαχών, στηρίζονται κυρίως σε τεχνολογικούς και ποσοτικούς δείκτες. Παρόλο που με το πέρασμα του χρόνου χρησιμοποιούνται περισσότεροι και πιο εξελιγμένοι δείκτες, στην πλειονότητά τους, εντούτοις, εκφράζουν υλικά μέσα.²⁵ Ο υπολογισμός όμως της στρατιωτικής ισχύος αθροίζοντας μετρήσιμες μονάδες, δεν ικανοποιούσε τους αναλυτές ήδη από τη δεκαετία του 1980. Ο Trevor Dupuy για παράδειγμα, από τους δημιουργούς των ποσοτικών μεθόδων και της στρατιωτικής επιχειρησιακής έρευνας, εισήγαγε στα περίφημα μοντέλα του μη μετρήσιμους παράγοντες όπως ηγεσία, ηθικό και εκπαίδευση.²⁶

Η καθαρή αντιπαραβολή αριθμών μπορεί να οδηγήσει στη γελοιοότητα. Όταν ο Νίξον ανήλθε στην εξουσία το 1969, ειδικοί αναλυτές του Πενταγώνου εισήγαγαν στον υπολογιστή όλα τα στοιχεία ισχύος των ΗΠΑ και του Βορείου Βιετνάμ, όπως: πληθυσμός, Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ), αριθμός αρμάτων, πλοίων, αεροσκαφών, μέγεθος ενόπλων δυνάμεων και τα λοιπά. Κατόπιν ρώτησαν τον υπολογιστή πότε θα νικήσουν και ο υπολογιστής απάντησε: “Κερδίσατε το 1964”.²⁷

Παρόλο που έχει επικρατήσει η αντίληψη ότι ο Ναπολέων πίστευε πως η νίκη κλίνει υπέρ της πλευράς που διαθέτει τα ‘μεγαλύτερα τάγματα’²⁸, όπως και ο Clausewitz,²⁹ ωστόσο όχι σπάνια,

²⁴ Nye, *The Future of Power*, 8.

²⁵ Bernhelm Booss-Bavnbek και Jens Hoyrup, *Mathematics and War*, (Basel: Springer, 2003), Philipp von Hilgers, *War Games: A History of War on Paper*, (Cambridge: The MIT Press, 2012) και Michael Taillard, *Analytics and Modern Warfare Dominance by the Numbers*, (New York: Palgrave Macmillan, 2014). Υπόψη και η συζήτηση για την αναλογία 3:1 και γενικά για την αναλογία δυνάμεων που έγινε μέσα από τις σελίδες του περιοδικού *International Security* μεταξύ 1987-89.

²⁶ Trevor Dupuy, *Numbers, Predictions and War: Using History to Evaluate Combat Factors and Predict the Outcome of Battles*, (Fairfax: HERO Books, 1985).

²⁷ Το αναφέρει ο Harry Summers, *On Strategy: The Vietnam War in Context*, (Carlisle: U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, 1983), 11.

²⁸ Ο Ναπολέων δεν ήταν υπέρμαχος της αριθμητική υπεροχής μολονότι όπως όλοι οι μεγάλοι έχει υποστηρίξει αντιφατικά επιχειρήματα. Εκτός αυτού, τα

στρατοί που εμφανίζονταν αρχικά αριθμητικά κατώτεροι, αναδείχθηκαν νικητές στο πεδίο της μάχης. Πρόσφατες εμπειρικές αναλύσεις επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι οι μεθοδολογίες που βασίζονται αποκλειστικά στους υλικούς πόρους για τη μέτρηση της ισχύος, έχουν περιορισμένη ερμηνευτική ικανότητα. Ο Stephen Biddle διαπιστώνει ότι η απλή υπεροχή δεικτών στρατιωτικής ισχύος όπως πληθυσμός, μέγεθος στρατού, οικονομική δυνατότητα και στρατιωτικές δαπάνες, μπορούν να προβλέψουν τους νικητές μόνο στους μισούς πολέμους που έγιναν από το 1900.³⁰ Άλλοι αναλυτές διαπίστωσαν ότι στο ένα τρίτο των αποφασιστικών μαχών από το 1917 μέχρι το 2003, η πλευρά που υστερούσε υλικά νίκησε καλύτερα εξοπλισμένους αντιπάλους.³¹

Ωστόσο και στη RAND, τη γνωστή αμερικανική δεξαμενή σκέψης, οι αναλυτές ήδη από τη δεκαετία του 1950 αμφέβαλλαν για την αποτελεσματικότητα των παραδοσιακών εκτιμήσεων της στρατιωτικής ισχύος.³² Σταδιακά προχώρησαν στην ανάπτυξη της μεθοδολογίας της Συγκριτικής Αξιολόγησης (Net Assessment), η οποία λαμβάνει υπόψη της ιστορικές αναλύσεις, ανευρίσκει τάσεις

επιχειρήματα μοιάζουν πολλές φορές αντιφατικά αν τα μελετήσει κάποιος έξω από το πλαίσιο μέσα στο οποίο χρησιμοποιήθηκαν. Ο Bruno Colson, *Napoleon on War*, (Oxford: Oxford University Press, 2015), 145-49, μας δίνει πάντως μια ολοκληρωμένη εικόνα παραθέτοντας τις απόψεις του Ναπολέοντα για τους αριθμούς, όπως αναφέρθηκαν σε κάθε περίπτωση, η οποία δεν επιβεβαιώνει την καθιερωμένη αντίληψη.

²⁹ Η καλύτερη στρατηγική είναι να είσαι πάντα πολύ δυνατός, πρώτον γενικά και δεύτερον στο αποφασιστικό σημείο', Carl von Clausewitz, *On War*, Michael Howard and Peter Paret (eds & trans.), (Princeton: Princeton University Press, 1984), 204. Όπως εν τούτοις και ο Ναπολέων, ο Clausewitz έχει υποστηρίξει επίσης ότι 'το να αναγάγεις όλη την πολεμική τέχνη στον τύπο της αριθμητικής υπεροχής είναι υπεραπλούστευση' (197), 'η αριθμητική υπεροχή είναι μόνο ένας από τους παράγοντες της νίκης' (194) και 'το να θεωρούμε την αριθμητική υπεροχή ως απαραίτητη προϋπόθεση της νίκης, αποτελεί πλήρη παρανόηση των επιχειρημάτων μας' (197). Δεν είναι δηλαδή ακριβές ότι και ο Clausewitz ήταν υπέρμαχος της αριθμητικής υπεροχής.

³⁰ Biddle, *Military Power*, 21 και Brooks, "The Impact of Culture, Society, Institutions, 3.

³¹ Grauer και Horowitz, "What Determines Military Victory? 102.

³² Andrew Marshall, *Problems of Estimating Military Power*, (Santa Monica: RAND Corporation, 1966).

στους συντελεστές εθνικής ισχύος καθώς και δυνατά σημεία και τρωτότητες μεταξύ των ανταγωνιστών.³³ Ως Συγκριτική Αξιολόγηση το υπουργείο Άμυνας των ΗΠΑ ορίζει 'τη συγκριτική ανάλυση των στρατιωτικών, τεχνολογικών, πολιτικών, οικονομικών και άλλων παραγόντων που διέπουν τις σχετικές στρατιωτικές δυνατότητες των χωρών. Σκοπός της είναι ανεύρεση προβλημάτων και ευκαιριών που αξίζουν της προσοχής των ανώτατων αξιωματούχων της άμυνας'.³⁴ Οι Αμερικανοί το 1973 ίδρυσαν στο Πεντάγωνο το Γραφείο Συγκριτικής Αξιολόγησης με επικεφαλής τον Andrew Marshall, ο οποίος παρέμεινε στη θέση για περισσότερα από σαράντα χρόνια.³⁵

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει κάνει την εμφάνισή του πλήθος μελετών οι οποίες εστιάζουν σε πολιτικούς και κοινωνικούς παράγοντες που είτε ενισχύουν, είτε επιδεινώνουν την στρατιωτική αποτελεσματικότητα μιας χώρας.³⁶ Τη σχετική έρευνα, που μέχρι τώρα έχει αποδώσει ενδιαφέροντα στοιχεία, μπορούμε να την κατατάξουμε σε τέσσερα πεδία: το πολιτικό καθεστώς,³⁷ τις

³³ Η πιο σύντομη και περιεκτική ανάλυση είναι του Eliot Cohen, *Net Assessment: An American Approach*, (Tel Aviv: Jaffee Center for Strategic Studies, Memorandum 29, April 1990). Βλ. επίσης Paul Bracken, "Net Assessment: A Practical Guide." *Parameters*, Vol.36, No. 1, (Spring 2006), 90-100 και Thomas Skypsek, 'Evaluating Military Balances through the Lens of Net Assessment: History and Application', *Journal of Military and Strategic Studies*, Vol. 12, No. 2, (Winter 2010), 1-25.

³⁴ William Lynn III, Deputy Secretary of Defense, "Director of Net Assessment, *DoD Directive 5111.11*, December 23, 2009, 1.

³⁵ Για μια αποτίμηση της σταδιοδρομίας του Marshall αλλά και της Συγκριτικής Αξιολόγησης βλ. Andrew Krepinevich και Barry Watts, *The Last Warrior: Andrew Marshall and the Shaping of Modern American Defense Strategy*, (New York: Basic Books, 2014).

³⁶ Brooks, "The Impact of Culture, Society, Institutions, 4, Beckley, 'Economic Development, 49, Grauer και Horowitz, "What Determines Military Victory? 86 και Grauer, *Commanding Military Power*, 11-13.

³⁷ Gordon Tullock, *Autocracy* (Boston: Kluwer Academic, 1987); Risa Brooks, *Political-Military Relations and the Stability of Arab Regimes*, Adelphi Paper 324, (Oxford: Oxford University Press, 1998), James Quinlivan, "Coup-Proofing: Its Practice and Consequences in the Middle East," *International Security*, Vol. 24, No. 2, (Fall 1999), 131-65, Dan Reiter and Allan Stam, *Democracies at War* (Princeton University Press, 2002), και Caitlin Talmadge, *The Dictator's Army: Battlefield Effectiveness in Authoritarian Regimes*, (Ithaca: Cornell University Press, 2015).

πολιτικοστρατιωτικές σχέσεις,³⁸ την κουλτούρα³⁹ και το ανθρώπινο κεφάλαιο.⁴⁰ Βεβαίως και ποιοτικές μελέτες από το χώρο της πολιτικής επιστήμης και της ιστορίας, ήδη από την εποχή του Sun Tzu, τονίζουν τον καθοριστικό ρόλο που παίζει η στρατηγική που χρησιμοποιεί κάθε εμπόλεμος στο τελικό αποτέλεσμα.⁴¹ Επιπρόσθετα δε και ποσοτικές μελέτες διαπιστώνουν τη στενή σχέση μεταξύ της στρατιωτικής στρατηγικής και της επιτυχίας στον πόλεμο.⁴²

Από την ανάλυση που προηγήθηκε και την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας προκύπτει ότι η ιδεατή μέτρηση της εθνικής ισχύος θα ήταν εκείνη που θα συσχέτιζε απρόσκοπτα την 'ισχύ' ως

³⁸ Stephen Biddle και Robert Zirkle, "Technology, Civil-Military Relations, and Warfare in the Developing World," *Journal of Strategic Studies*, Vol.19, No. 2, (1996), 171– 212, Risa Brooks, *Shaping Strategy: The Civil-Military Politics of Strategic Assessment* (Princeton: Princeton University Press, 2008).

³⁹ Ruth Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*, (Boston: Houghton Mifflin, 1946), Stephen Peter Rosen, *Societies and Military Power: India and Its Armies* (Ithaca: Cornell University Press, 1996), Kenneth Pollack, *Arabs at War, Military Effectiveness, 1948–1991* (Lincoln: Nebraska University Press, 2002) και Eric Fowler, *Culture and Military Effectiveness: How Societal Traits Influence Battle Outcomes*, (Norfolk: Old Dominion University, PhD Dissertation, 2016).

⁴⁰ Edward Shils και Morris Janowitz, "Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II," *Public Opinion Quarterly* 12 (Summer 1948), 280– 315, S. L. A. Marshall, *Men against Fire* (New York: William Morrow, 1964); William Henderson, *Cohesion: The Human Element in Combat* (Washington, D.C.: National Defense University Press, 1985), Omer Bartov, *Hitler's Army* (Oxford: Oxford University Press, 1991) και Castillo, *Endurance and War*.

⁴¹ Βλ. Μεταξύ άλλων John Mearsheimer, *Conventional Deterrence* (Ithaca: Cornell University Press, 1983), Barry Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars* (Ithaca: Cornell University Press, 1984); Jack Snyder, *The Ideology of the Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914* (Ithaca: Cornell University Press, 1984), Allan. Stam, *Win, Lose, or Draw: Domestic Politics and the Crucible of War* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996), Elizabeth Kier, *Imagining War: French and British Military Doctrine between the Wars* (Princeton: Princeton University Press, 1997), Ralph Rotte και Christoph Schmidt, 'On the Production of Victory: Empirical Determinants of Battlefield Success in Modern War', *Defence and Peace Economics*, Vol. 14, No. 3, (June 2003), 175–92, Ivan Arreguin-Toft, *How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict* (New York: Cambridge University Press, 2005) και Sullivan, *Who Wins Predicting Strategic Success and Failure*.

⁴² Scott Bennett and Allan Stam, "The Duration of Interstate Wars, 1816–1985," *American Political Science Review*, Vol. 90, No. 2, (June 1996): 239–57.

υλικοί πόροι' με την 'ισχύ ως αποτελέσματα'. Επειδή όμως κάτι τέτοιο στην πραγματικότητα είναι ανέφικτο, ας κρατήσουμε τρία συμπεράσματα που έχουν σχέση με το αντικείμενο της έρευνάς μας. Πρώτον, η εθνική ισχύς γενικά και η στρατιωτική ισχύς ειδικά, στηρίζονται σε υλικούς πόρους. Δεν μπορεί να υπάρξει ισχύς χωρίς υλική βάση. Δεύτερον, οι υλικοί παράγοντες δεν φανερώνουν όλη την αλήθεια για την ισχύ ούτε μπορούν να προβλέψουν το αποτέλεσμα της σύγκρουσης μεταξύ δύο ασύμμετρων αντιπάλων. Όπως και στην καθημερινή ζωή, είναι προτιμότερο να είναι κάποιος πλούσιος παρά φτωχός. Ο πλούσιος έχει περισσότερες επιλογές, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο φτωχός είναι καταδικασμένος. Τα μικρά κράτη δεν εξαφανίστηκαν από το διεθνές σύστημα όπως πίστευαν οι Heinrich von Treitschke και Karl Haushofer στο τέλος του δέκατου ένατου αιώνα⁴³, όπως επίσης και ο Edward Carr στο τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.⁴⁴ Τρίτον, το να κερδίσει κάποιος στο πεδίο της μάχης δεν συνεπάγεται ότι θα πετύχει και τους πολιτικούς του σκοπούς. Η νίκη στο πεδίο της μάχης είναι αναγκαία αλλά όχι ικανή συνθήκη για να υπηρετήσει το σκοπό του πολέμου. Δεν υπάρχει δηλαδή γραμμική σχέση μεταξύ του αποτελέσματος στο πεδίο της μάχης και της έκβασης του πολέμου.

Το Γεωπολιτικό Δυναμικό της Ελλάδας

Είναι γεγονός ότι η Τουρκία υπερέχει σχεδόν σε όλα τα μετρήσιμα στοιχεία που συνιστούν την εθνική ισχύ. Ως προς τα φυσικά στοιχεία γεωγραφία, πόροι και πληθυσμός, διαθέτει έκταση έξι περίπου φορές μεγαλύτερη από την Ελλάδα (783.562 χλμ² έναντι 131.944 χλμ²) και πληθυσμό σχεδόν οκταπλάσιο (80 εκ. περίπου έναντι 10,7 εκ.).⁴⁵ Οι φυσικοί της δε πόροι είναι πολλαπλάσιοι των

⁴³ Όπως αναφέρεται από τον Michael Handel, *Weak States in the International System* (London: Frank Cass, 1981), 6. Για μια σύγχρονη διαπραγμάτευση της θεωρίας των μικρών κρατών βλ. Ρεβέκκα Παίδη, *Theory of International Relations: Small States in the International System*, (Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Διδακτορική Διατριβή, 2016).

⁴⁴ Edward Carr, *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939*, 2nd edn. (London: The Macmillan Press, 1946), x.

⁴⁵ Central Intelligence Agency (CIA), *The World Fact Book*, διαθέσιμο στο <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>.

αντίστοιχων ελληνικών. Ως προς τα κοινωνικά στοιχεία, οικονομία, πολιτική, ένοπλες δυνάμεις και ψυχολογία, στην οικονομία το τουρκικό Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν είναι υπερτριπλάσιο του ελληνικού (736 δις έναντι 175 δις δολάρια για το 2016). Οι ένοπλες δυνάμεις της Τουρκίας είναι υπερδιπλάσιες των ελληνικών (355.000 έναντι 143.000), ενώ οι ετήσιες στρατιωτικές της δαπάνες την τελευταία δεκαετία είναι σχεδόν τριπλάσιες (14,803 δις έναντι 4,973 δις δολάρια ΗΠΑ το 2016).⁴⁶

Στην επιχειρηματολογία του ο Κονδύλης, αρχίζοντας από τη γεωγραφία, θεωρεί ότι “μετά το 1922 το έθνος ακρωτηριάστηκε και συρρικνώθηκε και συνέπεσε με το κράτος και όχι γιατί το κράτος διευρύνθηκε”.⁴⁷ Το ελληνικό κράτος όμως αυξήθηκε σε έκταση κατά 178% από την ίδρυσή του το 1830, σε ποσοστό πολύ μεγαλύτερο συγκριτικά με τους σχετικά ισοδύναμους γείτονές του, καθόσον η Βουλγαρία και η Σερβία αυξήθηκαν κατά 15% και 80% αντίστοιχα.⁴⁸ Και δεν ήμασταν οι μόνοι με ‘Μεγάλη Ιδέα’ και εδαφικές διεκδικήσεις. Οι Έλληνες ανέπτυξαν πολυσχιδείς εμπορικές δραστηριότητες και δημιούργησαν παροικίες σε όλη τη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα. Από τον δέκατο ένατο όμως αιώνα, με το σχηματισμό των εθνικών κρατών και τη διάλυση των πολυεθνικών αυτοκρατοριών, το ελληνικό κράτος, αν και μικρό, αδύναμο και λειδορούμενο σε όλη τη διάρκεια αυτού του αιώνα, κατάφερε να συμπεριλάβει στην επικράτειά του την πλειονότητα των ελληνικών πληθυσμών. Η διασπορά του ελληνικού πληθυσμού βεβαίως ήταν τέτοια, που θα ήταν αδύνατο η Ελλάδα να επεκταθεί μέχρι την Τραπεζούντα, την Οδησό ή την Αλεξάνδρεια. Ακόμη και μια χώρα σαν τη Ρωσία σήμερα, δεν είναι βέβαιο ότι μπορεί να προστατεύσει επαρκώς τους Ρώσους στην καταγωγή που έμειναν στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, οι οποίες επιπλέον βρίσκονται στην περίμετρο της Ρωσίας.⁴⁹

⁴⁶ The International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance*, Chapter Four: Europe, Vol 117, No. 1, (London: Routledge, 2017), 120, 166.

⁴⁷ Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, 384.

⁴⁸ Τα στοιχεία για την Ελλάδα από το *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1971*, (Αθήνα: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, 1972), για Βουλγαρία και Σερβία από Singer και Small, *National Material Capabilities Data*.

⁴⁹ Robert Donaldson και Joseph Noguee, *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*, (Arnbok: ME Sharpe, 2009), 212-15.

Ο Κονδύλης, αν και δηλώνει πως δεν συνηγορεί υπέρ ενός γεωγραφικού ντετερμινισμού, εντούτοις, στη θεώρηση του γεωγραφικού χώρου βλέπει ότι η Τουρκία έχει μόνο πλεονεκτήματα και η Ελλάδα μόνο μειονεκτήματα.⁵⁰ Εδώ αναφέρονται δύο ζητήματα που σχετίζονται με τη γεωγραφία. Το πρώτο είναι ότι ενώ τα φυσικά γεωγραφικά χαρακτηριστικά - όπως έκταση, βουνά, ποτάμια, λίμνες, θάλασσες - παραμένουν σχεδόν αναλλοίωτα, δεν συμβαίνει το ίδιο με τους ανθρώπους που διαβιούν εκεί και με τις σχέσεις που αναπτύσσουν με την πάροδο του χρόνου. Είναι γεγονός ότι η Ελλάδα, όπως και πολλές άλλες χώρες, είναι μια γεωγραφική “ανορθογραφία.” Σε έναν ηπειρωτικό κορμό, που αν αφαιρέσεις την Πελοπόννησο που ουσιαστικά είναι νησί, απομένει ένα τμήμα μικρής έκτασης με ελάχιστο βάθος. Σε αυτό το τμήμα προσκολλάται ένας εκτεταμένος βραχίονας που είναι η Ανατολική Μακεδονία και η Θράκη, μια λωρίδα με μηδαμινό βάθος απομακρυνόμενη από τον κορμό. Αν σε αυτά προσθέσουμε τα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου και το γεγονός ότι η χάραξη των βορείων συνόρων δεν συμμορφώνεται με κάποια στρατιωτική αμυντική λογική, τότε το πρόβλημα ασφαλείας του ελληνικού χώρου είναι δυσεπίλυτο. Ωστόσο και παρά τις γεωγραφικές δυσκολίες, η Ελλάδα καταφέρνει εδώ και εκατό χρόνια να διατηρεί την επικράτειά της.

Ήδη από την εποχή των Βαλκανικών Πολέμων εγέρθηκαν αμφιβολίες για το κατά πόσον η Ελλάδα είχε τη δυνατότητα να συμπεριλάβει τη Θράκη στην ελληνική επικράτεια. Ο ίδιος ο Βενιζέλος μάλιστα δήλωσε στη Βουλή το Μάρτιο του 1913 ότι για γεωγραφικούς λόγους “θα ανεγνώριζον λέγω, ότι η Ελλάς θα ήτο ασθενεστέρα κατά τοιούτον τρόπον εκτεινομένη παρά την θάλασσαν άνευ σπονδυλικής στήλης, παρ’ όσον θα ήτο εάν τα όρια αυτής εστρογγυλούντο κατ’ άλλην διεύθυνσιν.”⁵¹ Γεωγραφικούς, εν πολλοίς, λόγους επικαλέστηκε και ο Ιωάννης Μεταξάς για να υποστηρίξει ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να επεκταθεί στη Μικρά Ασία.⁵² Την περίοδο

⁵⁰ Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, 384 και 392-3.

⁵¹ *Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής της Α΄ Συνόδου της ΙΘ΄ Περιόδου (19 Μαΐου 1912-30 Σεπτεμβρίου 1913) Συνεδρίασις ΙΘ της 2 Μαρτίου 1913*, (Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 1918), 100.

⁵² Χριστόφορος Χρηστίδης (επιμ.), *Ιωάννης Μεταξάς. Το Προσωπικό του Ημερολόγιο. Τόμος Β΄ 1910-20*, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1951), 391-92.

του Μεσοπολέμου η ανησυχία για την άμυνα των βορείων συνόρων, οδήγησε ακόμη και σε συμμαχία με την Τουρκία και στη σύμπληξη του Βαλκανικού Συμφώνου.⁵³ Μεταπολεμικά η ίδια τρωτότητα ήταν από τους πιο σημαντικούς λόγους που οδήγησαν την Ελλάδα να προσχωρήσει στο ΝΑΤΟ, οπότε η άμυνα των ελληνικών συνόρων εντάχθηκε στο ευρύτερο πλαίσιο της αντιπαράθεσης των δύο συνασπισμών.⁵⁴ Μετά δε το τέλος το Ψυχρού Πολέμου ο “από βορρά κίνδυνος” αποτελεί παρελθόν, τουλάχιστον για το προβλεπτό μέλλον. Στο Αιγαίο η Ελλάδα κατάφερε, βοηθούμενη και από τη συγκυρία, να καταλάβει όλα τα νησιά, πλην Ίμβρου και Τενέδου, παρά την εγγύτητα των νησιών προς τις μικρασιατικές ακτές και να μείνει ο μόνος κυρίαρχος, αποκλείοντας τη Βουλγαρία. Το Αιγαίο είναι κατεξοχήν ελληνικό παρά τα γεωγραφικά και γεωλογικά επιχειρήματα των Τούρκων, την αβελτηρία των οποίων οικτρίζει ο Νταβούτογλου αποδίδοντάς την στην έλλειψη στρατηγικής και ναυτικού, κατάσταση την οποία προσπαθεί να ανατρέψει ο Ερντογάν.⁵⁵ Πάντως ο Νταβούτογλου ακριβολογεί όταν περιγράφει την κατάσταση στο Αιγαίο ότι “η βασική πηγή προβλήματος είναι η αγεφύρωτη αντίφαση μεταξύ της γεωλογικής και γεωπολιτικής πραγματικότητας και του ισχύοντος καθεστώτος”.⁵⁶ Άρα η Ελλάδα διατηρεί τη Θράκη και ολόκληρο το Αιγαίο παρά τη γεωγραφία, απώλεσε δε τη Μικρά Ασία όχι, τουλάχιστον εξολοκλήρου, εξαιτίας της γεωγραφίας. Και τούτο διότι, όπως επιτυχημένα το έχει θέσει η Annette Baker Fox, “η γεωγραφία ήταν συχνά ένα σημαντικό στοιχείο

⁵³ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Η Γεωγραφία και οι Μεταλλαγές της: Μια Χώρα στο Σταυροδρόμι των Κόσμων*, στο Πάνος Καζάκος, Μανόλης Κούμας, Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Άγγελος Συρίγος, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Η Ελλάδα στον Κόσμο της Μεταξύ Ρεαλισμού και Ανεδαφικότητας στο Διεθνές Σύστημα*, (Αθήνα: Πατάκης, 2016), 103-14.

⁵⁴ Στο ίδιο και επιπλέον Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στα Σύνορα των Κόσμων Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος, 1952-1967*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2009).

⁵⁵ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος: Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας*, (Αθήνα: Ποιότητα, 2010), 239-44 και 267-74, η καλύτερη ανάλυση της στρατηγικής σημασίας του Αιγαίου και για τις δηλώσεις Ερντογάν, ‘Greek Anger at Turkey Border Treaty Remarks, *BBC News*, 30.09.2016, διαθέσιμο στο <http://www.bbc.com/news/world-europe-37525650>.

⁵⁶ Νταβούτογλου, *Το Στρατηγικό Βάθος*, 268.

στους υπολογισμούς των μεγάλων και μικρών δυνάμεων, αλλά δεν μπορούμε να πούμε ότι καθόρισε την πορεία τους.”⁵⁷

Το δεύτερο ζήτημα έχει σχέση με το γεγονός ότι οι ίδιοι γεωγραφικοί χώροι μπορεί να προσφέρουν πλεονεκτήματα από μια άποψη αλλά μειονεκτήματα από μιαν άλλη. Το ιδιόμορφο σχήμα της Ελλάδος θεωρείται μειονέκτημα επειδή στον ηπειρωτικό χώρο στερείται βάθους από βορρά προς νότο, ενώ η Θράκη βρίσκεται απομακρυσμένη από τον εθνικό κορμό με τον οποίο συνδέεται με τη στενή λωρίδα της ανατολικής Μακεδονίας. Όμως και το Ισραήλ στερείται βάθους όχι μόνο στρατηγικού αλλά και τακτικού, κατάφερε όμως να αυξήσει εικονικά το βάθος του χρησιμοποιώντας το έδαφος των αντιπάλων του και σήμερα οι εχθροί του έχουν συνειδητοποιήσει ότι δεν μπορούν να το εξαφανίσουν.⁵⁸ Ο εκτεταμένος νησιωτικός χώρος του Αιγαίου λογίζεται επίσης ως μειονέκτημα επειδή η υπεράσπισή του από πλευράς στρατού απαιτεί μια αντιοικονομική διασπορά των δυνάμεων.

Η γεωγραφική διαμόρφωση όμως δεν προσφέρει μόνο πλεονεκτήματα στην Τουρκία. Στην περιοχή της Θράκης, η «ζώνη επαφής» είναι περιορισμένη, μόνο διακόσια χιλιόμετρα, γεγονός που της επιτρέπει να αναπτύξει περιορισμένο μόνο αριθμό δυνάμεων, αδυνατώντας συνεπώς να αξιοποιήσει την αριθμητική της υπεροχή. Όπως και η Ελλάδα στη Μικρά Ασία, η Τουρκία δεν μπορεί να εφαρμόσει ένα σχέδιο τύπου Schlieffen ή Manstein εναντίον της Ελλάδος, να συγκεντρώσει δηλαδή τον όγκο των δυνάμεών της και να επιδιώξει την καταστροφή των ελληνικών σε μια αποφασιστική χερσαία μάχη εκμηδένισης. Το γεγονός αυτό δεν πρέπει να μας διαφεύγει όταν συγκρίνουμε τις εκατέρωθεν χερσαίες δυνάμεις, χωρίς να υπολογίζουμε και τους άλλους δυνητικούς αντιπάλους της Τουρκίας. Άρα το ότι δεν είναι δυνατή η συγκέντρωση των χερσαίων δυνάμεων είναι μεγαλύτερο μειονέκτημα για την Τουρκία παρά για την Ελλάδα. Επιπρόσθετα, η ανατολική Θράκη διαχωρίζεται με τα

⁵⁷ Annette Baker Fox, 'The Power of Small States Diplomacy in World War II' στο Christine Ingebritsen, Iver Neumann, Sieglinde Gstöhl και Jessica Beyer, *Small States in International Relations*, (Seattle: University of Washington Press, 2006), 45.

⁵⁸ Avi Kober, 'The Rise and Fall of Israeli Operational Art 1948–2008', στο John Andreas Olsen και Martin van Creveld, *The Evolution of Operational Art: From Napoleon to the Present*, (Oxford: Oxford University Press, 2011), 169-70.

Στενά από τον τουρκικό κορμό και επομένως είναι ευάλωτη σε επίθεση από δυσμάς προς ανατολάς και με μικρό βάθος. Ο γεωγραφικός παράγοντας, οσοδήποτε σημαντικός, δεν είναι ο μοναδικός στην άμυνα μιας χώρας. Οι Ισραηλινοί κατέλαβαν τη χερσόνησο του Σινά το 1967, αύξησαν σημαντικά το βάθος τους φτάνοντας στη διώρυγα του Σουέζ, το μεγαλύτερο αντιαρματικό κώλυμα στον κόσμο κατά τον Moshe Dayan. Μετά από μόλις έξι χρόνια, διαπίστωσαν ότι το μεγαλύτερο βάθος δεν τους πρόσφερε περισσότερη ασφάλεια.⁵⁹

Στο Αιγαίο, η Τουρκία αναλαμβάνοντας την πρωτοβουλία, μπορεί να επιτεθεί σε κάποιο από τα πολυάριθμα νησιά μας. Οι αμφίβιες επιχειρήσεις όμως είναι γνωστό πως είναι οι πιο απαιτητικές και για να τις υλοποιήσει κάποιος, μπορεί να αναπτύξει πάλι μόνο ορισμένες δυνάμεις. Η Ελλάδα όμως πρέπει να θεωρεί το Αιγαίο ως έναν ενιαίο χώρο και όχι ως άθροισμα νησιών μέσα σε μια θαλάσσια περιοχή. Τα νησιά, από τη δική μας πλευρά, δύνανται να χρησιμεύσουν ως βάσεις ειδικών επιχειρήσεων εναντίον των μικρασιατικών παραλίων και να καταφέρουν σημαντικά πλήγματα και σοβαρές διαταραχές (disruption) στις εχθρικές δυνατότητες, σημαντικότερα σε σχέση με το παρελθόν. Οι δυνατότητες των σύγχρονων αντιαεροπορικών όπλων και των βλημάτων εναντίον πλοίων επιφανείας, προσφέρουν επίσης νέες δυνατότητες, αδιανόητες παλιότερα. Τα νησιά, λειτουργώντας με αυτά τα οπλικά συστήματα ως αλυσίδα βάσεων, σε συνδυασμό με τις σύγχρονες επιχειρησιακές αντιλήψεις περί αντι-πρόσβασης και απαγόρευσης περιοχής (Antiaccess, Area Denial-A2/AD), μπορούν να καταστήσουν την Ελλάδα ικανή να απαγορεύσει στην Τουρκία τον έλεγχο του θαλάσσιου και εναέριου χώρου του Αιγαίου.⁶⁰ Επομένως, η

⁵⁹ Χαΐμ Χέρτσογκ, *Ο Πόλεμος της Εξιλεώσεως*, (Αθήνα: Διεύθυνσις Εκδόσεων Αρχηγείου Στρατού, 1977), 198.

⁶⁰ Από μια πληθώρα μελετών της τελευταίας δεκαετίας βλ. Stephen Biddle και Ivan Oelrich, 'Future Warfare in the Western Pacific Chinese Antiaccess/Area Denial, U.S. AirSea Battle, and Command of the Commons in East Asia', *International Security*, Vol. 41, No. 1 (Summer 2016), 7-48, Andrew Krepinevich, 'How to Deter China The Case for Archipelagic Defense', *Foreign Affairs*, Vol. 94, No. 2, (March/April 2015), 78-86 και Aaron Friedberg, *Beyond Air-Sea Battle: The Debate over US Military Strategy in Asia*, (London: Routledge, 2014). Για σύγχρονες επιχειρησιακές αντιλήψεις για το Αιγαίο βλ. Παναγιώτης Γκαρτζονίκας, *Οι*

γεωγραφική διαμόρφωση παρουσιάζει πλεονεκτήματα και για την Ελλάδα, τα οποία μπορεί να εκμεταλλευτεί.

Παρά την αριθμητική υπεροχή της Τουρκίας σε όλους σχεδόν τους δείκτες, στον αέρα υπάρχει σχετική ισοδυναμία η οποία είναι απαραίτητο να συνεχισθεί.⁶¹ Ασφαλώς το γεωπολιτικό δυναμικό δεν εξαντλείται στη γεωγραφία, εδώ όμως εξετάζεται κατά κύριο λόγο η στρατιωτική στρατηγική. Η εξωτερική εξισορρόπηση, οι συμμαχίες δηλαδή της χώρας, μολονότι μπορεί να αντισταθμίσει ή να ενισχύσει σοβαρά την εθνική ισχύ, αποτελεί αντικείμενο ανάλυσης της υψηλής στρατηγικής. Τέλος, επιγραμματικά και μόνο, για τον δημογραφικό παράγοντα, παραπέμπουμε στο χωρίο του Αριστοτέλη στην αρχή αυτής της ενότητας και για την οικονομία, ας ανακαλέσουμε στη μνήμη μας ότι η χρεωκοπημένη μετά τον πόλεμο του 1897 Ελλάδα κέρδισε στους Βαλκανικούς Πολέμους το 1912-13.

Προληπτική Επίθεση και Παρεμποδιστικός Πόλεμος

*Η ύπαρξη των ασθενών εξαρτάται από μία ροπή της πλάστιγγος.
Θουκυδίδης, Βιβλίο Ε, 103*

Μία από τις πλέον ενδιαφέρουσες έννοιες που εισήγαγε ο Κονδύλης στη δημόσια στρατηγική συζήτηση, είναι αυτή του πρώτου πλήγματος, ως στρατηγικής επιλογής της Ελλάδας. Λόγω της σημασίας αυτής της έννοιας και της συναφούς του παρεμποδιστικού πολέμου, αξίζει να σταθούμε για λίγο στο θεωρητικό υπόβαθρο και την ιστορική διαδρομή τους. Η έννοια του 'παρεμποδιστικού πολέμου' χρησιμοποιείται ευρέως τόσο στην ιστορία της διεθνούς πολιτικής, όσο και των θεωρητικών αναζητήσεων των αιτιών των πολέμων. Το πρωτεύον ζήτημα και στην περίπτωση αυτή είναι η ισχύς. Η λογική του παρεμποδιστικού πολέμου συνοψίζεται στη φράση 'καλύτερα τώρα παρά αργότερα', δηλαδή είναι προτιμότερο να προσφύγουμε στον πόλεμο τώρα παρά στο μέλλον, όταν ο αντίπαλος θα διαθέτει μεγαλύτερη ισχύ. Η κινητήριος δύναμη πίσω από την απόφαση για τον παρεμποδιστικό πόλεμο είναι η αντίληψη της αύξησης της ισχύος

Επιθετικές Δυνατότητες του Ελληνικού Στρατού, (Αθήνα: Αδημοσίευτη Μονογραφία, 2013).

⁶¹ *The Military Balance, 122, 168.*

του αντιπάλου, της ελάττωσης της σχετικής ισχύος και του φόβου για τις συνέπειες της εξασθένησης. Η αντίληψη της εξασθένησης περιλαμβάνει την υποβάθμιση της διαπραγματευτικής ικανότητας, την επίταση των απαιτήσεων του ολοένα και ισχυρότερου αντιπάλου και τον κίνδυνο πολέμου κάτω από χειρότερες συνθήκες μελλοντικά. Ο πόλεμος με κίνητρο την παρεμπόδιση, υπάρχει από την εποχή του Πελοποννησιακού Πολέμου. Η προληπτική επίθεση από την άλλη αποσκοπεί, χρησιμοποιώντας τον αιφνιδιασμό, να εξασφαλίσει ένα αρχικό στρατιωτικό πλεονέκτημα.⁶²

Ο Michael Walzer έχει παραστήσει τις προληπτικές και παρεμποδιστικές ενέργειες σε ένα φάσμα πρόληψης (anticipation): στο ένα άκρο την άμεση, αναγκαία και αποφασιστική προληπτική ενέργεια και στο άλλο άκρο τον παρεμποδιστικό πόλεμο, την επίθεση που ανταποκρίνεται σε έναν μακρυνό κίνδυνο.⁶³ Οι Αμερικανοί ορίζουν την προληπτική επίθεση ως “την επίθεση που αναλαμβάνεται στη βάση αδιαμφισβήτητων στοιχείων ότι η εχθρική επίθεση επίκειται”. Ως παρεμποδιστικό δε πόλεμο ορίζουν “τον πόλεμο που αναλαμβάνεται με την πεποίθηση ότι η στρατιωτική σύγκρουση, αν και μη επικείμενη, είναι αναπόφευκτη και αν καθυστερήσει, θα οδηγήσει σε μεγαλύτερο κίνδυνο.”⁶⁴ Στον ορισμό αυτών των εννοιών, όπως είναι φυσικό, δεν υπάρχει ομοφωνία.⁶⁵ Ο παρεμποδιστικός δεν αποτελεί κάποιον ιδιαίτερο τύπο πολέμου. Η

⁶² Jack Levy, ‘Preventive War: Concept and Propositions’, *International Interactions*, Vol. 37, No. 1, (2011), 87, του ίδιου, ‘Declining Power and the Preventive Motivation for War’, *World Politics*, Vol. 40, No.1, (October 1987), 82 και Hew Strachan, ‘Preemption and Prevention in Historical Perspective’ στο Henry Slue και David Rodin (eds.), *Preemption: Military Action and Moral Justification*,. (Oxford: Oxford University Press, 2007), 23-39.

⁶³ Michael Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, (New York: Basic Books, 2000), 75.

⁶⁴ US Department of Defense, *Dictionary of Military and Associated Terms*, (Washington, D.C.: Joint Chiefs of Staff, 2004), 415 και 419 αντίστοιχα. Παραδόξως, στις επόμενες εκδόσεις του λεξικού, οι όροι έχουν εξαφανιστεί.

⁶⁵ Για άλλους ορισμούς και αντιλήψεις βλ. Lawrence Freedman, “Prevention, Not Preemption,” *The Washington Quarterly*, Vol. 26, No. 2, (Summer 2003), 105-07, κάνει χρήσιμες διακρίσεις με την αποτροπή και τον πειθαναγκασμό, Matthew Flynn, *First Strike Preemptive War in Modern History*, (New York: Routledge, 2008), 3-7 και Ariel Colonomos, *The Gamble of War: Is It Possible to Justify Preventive War?*, (New York: Palgrave MacMillan, 2013), 20.

‘παρεμπόδιση’ αναφέρεται στο κίνητρο του επιτιθέμενου και έχει σχέση με την αιτία του πολέμου. Η προληπτική δε επίθεση αναφέρεται στη στρατιωτική ενέργεια με την οποία αρχίζει ένας πόλεμος, που μπορεί να αποκαλείται πρώτο πλήγμα ή στρατηγικός αιφνιδιασμός.⁶⁶ Ο παρεμποδιστικός πόλεμος αναλαμβάνεται μετά λεπτομερή εκτίμηση, ενώ η προληπτική επίθεση είναι επιχειρησιακού επιπέδου αντίδραση, που κατευθύνεται εναντίον των πιο σοβαρών εχθρικών δυνατοτήτων. Οποιαδήποτε προληπτική ενέργεια όμως, εξελίσσεται στη συνέχεια σε πόλεμο οπότε, αν και είναι επιχειρησιακού επιπέδου, έχει πολιτικές συνέπειες.⁶⁷

Η ιστορική έρευνα έχει καταδείξει το ρόλο της παρεμποδιστικής λογικής σε πολλές αποφάσεις για την έναρξη του πολέμου. Ο Θουκυδίδης θεωρεί ότι ο φόβος για την αύξηση της ισχύος του αντιπάλου, είναι η πρώτη από τις τρεις αιτίες του πολέμου, μαζί με την τιμή και το συμφέρον. Αυτό που έκανε τον Πελοποννησιακό Πόλεμο αναπόφευκτο, ήταν η αύξηση της αθηναϊκής ισχύος και ο φόβος που αυτή προκάλεσε στη Σπάρτη.⁶⁸ Ο Niccolo Machiavelli πιστεύει πως ο ηγεμόνας δεν πρέπει να αποφεύγει τον πόλεμο διότι είναι αναπόφευκτος και η αναβολή ευνοεί τον εχθρό.⁶⁹

⁶⁶ Το κλασικό έργο για το στρατηγικό αιφνιδιασμό παραμένει το Richard Betts, *Surprise Attack: Lessons for Defense Planning*. (Washington, DC: Brookings Institution, 1982). Για το στρατηγικό αιφνιδιασμό σε ένα άλλο πλαίσιο, σε σχέση με τις πληροφορίες βλ. Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Στρατηγικός Αιφνιδιασμός: Υπηρεσίες Πληροφοριών και Αιφνιδιαστικές Επιθέσεις*, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2000). Διατηρεί μια αξία ακόμα και σήμερα το έργο του Waldemar Erfurth, *Surprise*, Stefan Possony and Daniel Vilfroy (trans.), (Harrisburg: Military Service Publishing Company, 1943). Για μια πρόσφατη και περιεκτική επισκόπηση που φτάνει μέχρι τα σύγχρονα ζητήματα της τρομοκρατίας και του κυβερνοπολέμου, βλ. Lawrence Freedman, ‘Beyond Surprise Attack’, *Parameters*, Vol. 47, No 2, (Summer 2017), 7-13.

⁶⁷ Strachan, ‘Preemption and Prevention in Historical Perspective’, 27-8 και Robert Worley, *Waging Ancient War: Limits on Preemptive Force*, (Carlisle: U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, 2003), 19-20.

⁶⁸ Θουκυδίδης, *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*, μτφ. Άγγελος Βλάχος, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1998), 67-8, 76, 94-5.

⁶⁹ Niccolo Machiavelli, *The Prince*, (Oxford: Oxford University Press, 2003), 12, 15.

Επιπλέον οι ηγεμονίες πρέπει να επεμβαίνουν έξω από τα σύνορά τους και να επεκτείνονται.⁷⁰ Ο Clausewitz θεωρεί ότι το αδύναμο κράτος είναι γελοίο να περιμένει να αντιμετωπίσει μια απειλή αργότερα και στην περίπτωση που ο πόλεμος είναι αναπόφευκτος, τότε πρέπει να επιτεθεί.⁷¹

Οι ρεαλιστές χρησιμοποιούν τη θεμελιώδη έννοια της 'ισορροπίας ισχύος' για να εξηγήσουν τους παρεμποδιστικούς πολέμους. Ο Morgenthau αναφέρεται στον παρεμποδιστικό πόλεμο ως το απαραίτητο μέσο για να τηρηθεί η ισορροπία ισχύος.⁷² Ο Gilpin υποστηρίζει ότι το κύριο αίτιο των πολέμων και των αλλαγών στο διεθνές σύστημα είναι η άνιση ανάπτυξη ισχύος μεταξύ των κρατών.⁷³ Παρομοίως ο Howard τονίζει ότι τα αίτια των περισσότερων πολέμων μπορούν να αναζητηθούν στις αντιλήψεις των ηγετών για την αύξηση της ισχύος των αντιπάλων και στους φόβους για τον περιορισμό ή την εξαφάνιση της δικής τους.⁷⁴

Για πολλά χρόνια, ίσως μέχρι και το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, το πρότυπο του παρεμποδιστικού πολέμου καθιέρωσε ο Μέγας Φρειδερίκος της Πρωσίας, που επιτέθηκε το 1756 εναντίον της Αυστρίας και πυροδότησε την έναρξη του Επταετούς Πολέμου.⁷⁵ Αλλά και κάθε πόλεμος στην Ευρώπη, από τον δέκατο όγδοο αιώνα μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων,

⁷⁰ Marco Cesa, *Machiavelli on International Relations*, (Oxford: Oxford University Press, 2014), 151.

⁷¹ Clausewitz, *On War*, 601-2.

⁷² Morgenthau, *Politics among Nations*, 202-3.

⁷³ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), 94.

⁷⁴ Michael Howard, *The Causes of Wars and Other Essays*, (Cambridge: Harvard University Press, 1983), 18 και Levy, 'Declining Power', 83. Άλλες σοβαρές μελέτες με θεωρητικό και ιστορικό χαρακτήρα που κινούνται στο πλαίσιο της μεταβολής της ισχύος είναι Organski, *World Politics*, Stephen Van Evera, *Causes of War: Power and the Roots of Conflict*, (Ithaca: Cornell University Press, 1999) και Dale Copeland, *The Origins of Major War*, (Ithaca: Cornell University Press, 2000). Ίσως η πιο ευσύνοπτη και περιεκτική ανάλυση της ισορροπίας ισχύος, είναι η βιβλιοκριτική του Michael Howard, 'The World According to Henry: From Metternich to Me Diplomacy by Henry Kissinger', *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 3, (May - June 1994), 132-140.

⁷⁵ Strachan, 'Preemption and Prevention in Historical Perspective', 23.

άρχισε ως παρεμποδιστικός.⁷⁶ Ο Otto von Bismarck, ο αρχιτέκτονας των τριών πολέμων της γερμανικής ενοποίησης, κατάφερε να εμφανίσει τις εκάστοτε αντίπαλες χώρες Δανία, Αυστρία, Γαλλία ως επιτιθέμενες. Ο Bismarck ωστόσο χρησιμοποίησε τις στρατιωτικές νίκες, που ήταν ολοκληρωτικές, για να πετύχει πολιτικούς σκοπούς που ήταν περιορισμένοι.⁷⁷ Σε επιστολή του στον αυτοκράτορα το 1875, τού εξηγούσε ότι “σήμερα, όπως και το 1867, ποτέ δεν θα σας συμβούλευα να αρχίσετε αμέσως έναν πόλεμο, επειδή υπάρχει η πιθανότητα ο εχθρός μας να τον ξεκινήσει αργότερα καλύτερα προετοιμασμένος”.⁷⁸ Δηλαδή ο Bismarck, παρότι ‘σιδηρούς καγκελάριος’, δεν πίστευε ότι το στρατιωτικό πλεονέκτημα πρέπει να υπαγορεύει την πολιτική αναγκαιότητα.⁷⁹ Ο Bismarck και οι διάδοχοί του στην καγκελαρία, αρνήθηκαν τις επανειλημμένες εκκλήσεις των αρχηγών του επιτελείου από τον Moltke τον πρεσβύτερο, τον Waldersee μέχρι τον Moltke τον νεώτερο, πλην του Schlieffen, για έναρξη παρεμποδιστικού πολέμου.⁸⁰ Πάντως ο πόλεμος με κίνητρο την παρεμπόδιση, ήταν το κύριο χαρακτηριστικό στην έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και στην ιαπωνική επίθεση εναντίον των ΗΠΑ το 1941, ενώ η ισραηλινή επίθεση το 1967 εναντίον των Αράβων θεωρείται το αρχέτυπο της προληπτικής επίθεσης.⁸¹ Ωστόσο

⁷⁶ A.J.P. Taylor, *The Struggle for the Mastery of Europe, 1848-1918*, (Oxford: Oxford University Press, 1954).

⁷⁷ Dennis Showalter, *The Wars of German Unification*, (London: Bloomsbury, 2004).

⁷⁸ Otto von Bismarck, *The Man and the Statesman, Being the Reflections and Reminiscences of Otto, Prince von Bismarck*, Vol 2, (New York: Harper & Brothers, 1899), 194.

⁷⁹ Scott Silverstone, ‘Haunted by the Preventive War Paradox’, *Infinity Journal*, Vol 5, No 2, (Spring 2016), 17-21.

⁸⁰ Gerhard Gross, *The Myth and Reality of German Warfare: Operational Thinking from Moltke to Heusinger*, (Lexington: University Press of Kentucky, 2016), 49-50.

⁸¹ Ενδεικτικά, για τον Α΄ ΠΠ Jack Levy και John Vasquez, *The Outbreak of the First World War: Structure Politics and Decision-Making*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), για την ιαπωνική επίθεση στο Pearl Harbor Scot Sagan, “The Origins of the Pacific War.” *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4 (Spring 1988), 893–922 και για την περίπτωση του Ισραήλ Simon Naveh, ‘The Cult of the Offensive Preemption and Future Challenges for Israeli Operational Thought’, *Israel Affairs*, Vol. 2, No.1, (September 1995), 168-87.

το Ισραήλ το 1967 ήταν μια μικρή αλλά όχι αδύναμη χώρα καθόσον είχε ήδη αποκτήσει πυρηνικά όπλα προ του πολέμου.⁸²

Η ενασχόληση των ερευνητών με τη στρατηγική χρησιμότητα του παρεμποδιστικού πολέμου έχει ακολουθήσει, όπως είναι κατανοητό, τις στρατηγικές αλλαγές στον πραγματικό κόσμο. Μέχρι το 1990 η ενασχόληση επικεντρωνόταν κυρίως στις μεταβολές ισχύος και στον πειρασμό του παρεμποδιστικού πολέμου σε διάφορες συγκεκριμένες περιπτώσεις. Λιγότερο ερευνητικό ενδιαφέρον αφιερώθηκε στην προληπτική επίθεση, μια λιγότερο συχνή περίπτωση, όπου τα συναφή πορίσματα δεν κρίθηκαν ιδιαίτερα ευνοϊκά.⁸³ Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και ειδικά μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, το ερευνητικό ενδιαφέρον για τον παρεμποδιστικό πόλεμο στράφηκε προς τις απειλές που αντιπροσωπεύουν τα 'κράτη-παρίες' και οι τρομοκρατικές οργανώσεις και στους κινδύνους διασποράς όπλων μαζικής καταστροφής. Οι περισσότεροι αναλυτές ασκούν κριτική ή εκφράζουν σκεπτικισμό για τη στρατηγική χρησιμότητα του παρεμποδιστικού πολέμου και της προληπτικής επίθεσης.⁸⁴ Κάποιοι άλλοι, ενώ παραμένουν επιφυλακτικοί, εντούτοις δεν αποκλείουν τον παρεμποδιστικό πόλεμο από τις στρατηγικές επιλογές ενός κράτους.⁸⁵ Πολλές, τέλος, είναι και

⁸² Avner Cohen, *Israel and the Bomb* (New York: Columbia University Press, 1998), 273-74, Martin van Creveld, *The Sword and the Olive* (New York: Public Affairs, 1998), 221 και Avner Cohen, 'Nuclear Arms in Crisis under Secrecy: Israel and the Lessons of the 1967 and 1973 Wars' στο Peter Lavoy, Scott Sagan and James Wirtz (eds), *Planning the Unthinkable* (Cornell University Press 2000), 113-16.

⁸³ Betts, *Surprise Attack*, 142-49. Ο Richard Ned Lebow, 'Windows of Opportunity: Do States Jump through Them?' *International Security*, Vol. 9, No. 1, (Summer 1984), 147-186 εξερευνά συγκεκριμένα τα 'παράθυρα ευκαιρίας' ενώ ο Dan Reiter, "Exploding the Powder Keg Myth: Preemptive Wars Almost Never Happen," *International Security*, Vol. 20, No. 2, (Fall 1995), 5-34 βρήκε μόνο τρεις περιπτώσεις προληπτικής επίθεσης από το 1816.

⁸⁴ Robert Litwak, "The New Calculus of Pre-emption." *Survival* 44.4 (Winter 2002-2003), 53-79, Richard Betts, "Striking First: A History of Thankfully Lost Opportunities." *Ethics and International Affairs*, Vol. 17, No.1 (2003), 17-24, του ίδιου, "Suicide from Fear of Death?" *Foreign Affairs*, Vol. 82, No. 1. (January/February 2003), 34-43 και Dan Reiter, *Preventive War and its Alternatives: The Lessons from History*. (Carlisle: Strategic Studies Institute, US Army War College, 2006).

⁸⁵ Karl Mueller, Jasen Castillo, Forrest Morgan, Negeen Pegahi, Brian Rosen, *Striking First. Preemptive and Preventive Attack in U.S. National Security Policy*, (Santa Monica:

οι μελέτες που πραγματεύονται τα ηθικά και νομικά ζητήματα που τέθηκαν μετά το 'Δόγμα Bush' το 2002, κατά το οποίο την προληπτική επίθεση αναλαμβάνει όχι το πιο αδύνατο μέρος, όπως ήταν το συνηθέστερο μέχρι την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, αλλά η ισχυρότερη χώρα του πλανήτη, θολώνοντας τη διάκριση των εννοιών.⁸⁶

Παρεμποδιστικός Πόλεμος και Προληπτική Επίθεση στην Ελληνοτουρκική Σύγκρουση

Προτού αναφερθούμε στα σημερινά δεδομένα και στην πρόταση του Κονδύλη για το πρώτο πλήγμα, είναι χρήσιμο να εξετάσουμε μια περίπτωση παρεμποδιστικού πολέμου από την ελληνική ιστορία, για την οποία έχουν δημοσιοποιηθεί πολλά τεκμήρια. Η περίπτωση αφορά στην περίοδο από τον Σεπτέμβριο του 1913 μέχρι τον Αύγουστο του 1914, μετά το τέλος δηλαδή του Δευτέρου Βαλκανικού Πολέμου μέχρι την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Στο διάστημα αυτών των δέκα περίπου μηνών η Ελλάδα και η Τουρκία έφτασαν στο χείλος ενός ακόμα πολέμου, για το ζήτημα της κυριαρχίας των νησιών του Αιγαίου, των οποίων την ελληνική κυριαρχία δεν αναγνώριζε η Τουρκία.⁸⁷

RAND Corporation, 2006), Colin Gray, *The Implications of Preemptive and Preventive War Doctrines: A Reevaluation*, (Carlisle: Strategic Studies Institute, US Army War College, 2007). Ο Thomas Nichols, *Eve of Destruction: The Coming Age of Preventive War*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008), βλέπει να έχει αυξηθεί η σημασία του παρεμποδιστικού πολέμου αλλά θεωρεί πως πρέπει να νομιμοποιείται μέσω των Ηνωμένων Εθνών. Ο Jonathan Renshon, *Why Leaders Choose War The Psychology of Prevention*, (Westport: Praeger, 2006) δίνει μια άλλη οπτική.

⁸⁶ Μεταξύ πολλών άλλων βλ. Walter Slocombe, "Force, Preemption and Legitimacy", *Survival*, Vol. 45, No.1, (Spring 2003), 117-30, Ivo Daalder, *Beyond Preemption Force and Legitimacy in a Changing World*, (Washington, DC: Brookings Institution Press, 2007), Rachel Bzostek, *Why Not Preempt? Security, Law, Norms and Anticipatory Military Activities*, (Aldershot: Ashgate, 2008), Deen Chatterjee, *The Ethics of Preventive War*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2013) και Kerstin Fist και Jenifer Ramos (eds), *Preventive Force Drones, Targeted Killing and the Transformation of Contemporary Warfare*, (New York: New York University Press, 2016).

⁸⁷ Για το ζήτημα των νησιών του Αιγαίου βλ. Γεώργιος Λεονταρίτης, 'Η Διεθνής Θέση της Ελλάδος στις Παραμονές του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1978), 8-15, William

Η Συνθήκη του Λονδίνου, στις 30 Μαΐου 1913, επικύρωσε τα αποτελέσματα του Πρώτου Βαλκανικού Πολέμου. Την τύχη όμως των νησιών του Αιγαίου, πλην Κρήτης, ανέθεσαν οι εμπόλεμοι στις έξι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής. Ο ελληνικός στόλος κατέλαβε όλα τα νησιά του Αιγαίου, εκτός από τα Δωδεκάνησα τα οποία είχαν ήδη καταλάβει οι Ιταλοί από το Μάιο του 1912. Η Ελλάδα ήταν πλέον μια ναυτική δύναμη στην Ανατολική Μεσόγειο, αποκλείοντας τους Τούρκους από τον έλεγχο του ζωτικού χώρου του Αιγαίου και των γραμμών επικοινωνίας του.⁸⁸ Το θέμα των νησιών παρέμεινε σε εκκρεμότητα και μετά τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου που συνομολογήθηκε στις 10 Αυγούστου 1913 και επικύρωσε τα αποτελέσματα του Δευτέρου Βαλκανικού Πολέμου. Στη Συνθήκη των Αθηνών που τεραμάτισε επίσημα τις εχθροπραξίες μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας στις 14 Νοεμβρίου 1913, η Τουρκία δεν αποδέχτηκε την

Peter Kaldis, 'Background for Conflict: Greece, Turkey, and the Aegean Islands, 1912-1914', *The Journal of Modern History*, Vol. 51, No. 2, (June 1979), D1119-D1132, Basil Kondis, 'The Problem of the Aegean Islands on the Eve of World War I and Great Britain', στο Πρακτικά Συμποσίου, *Greece and Great Britain during World War I*, (Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1985), 49-63, Maurice Pearton, "Britain and Greek Naval Defence 1910-1916", στο Πρακτικά Συμποσίου, *Greece and Great Britain during World War I*, (Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1985), 17-47, Γιάννης Μαλακάσης, "Ο Ελληνοτουρκικός Ναυτικός Ανταγωνισμός στο Αιγαίο το 1914 και οι ΗΠΑ", *Δωδώνη Τεύχος Πρώτο Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων*, T. 16; (1987), 225-41, Hagen Fleischer, 'The Aegean Crisis in the Spring of 1914 as Seen by Neutral Observers', *Journal of the Hellenic Diaspora*, Vol. 14, Nos 3&4 (Fall-Winter 1987), 5-24, Κώστας Λούλος *Η Γερμανική Πολιτική στην Ελλάδα, 1896-1914*, (Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδος, 1990), 213-36, Ιωάννης Στεφανίδης, "Το Ζήτημα των Νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου στις Παραμονές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου: Το Ελληνικό Διπλωματικό Δίλημμα", *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 12-13 (2001-02), 111-41, Σπυρίδων Σφέτας, "Το Ζήτημα των Νησιών του ΒΑ Αιγαίου στο Πλαίσιο των Ελληνοτουρκικού Ανταγωνισμού και της Γερμανικής Πολιτικής", *Ανιχνεύσεις* (17 Ιουν 2014), στο <http://www.anixneuseis.gr/?p=92872> και Mustafa Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914 The Ottoman Empire and the First World War*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 42-56.

⁸⁸ Kaldis, 'Background for Conflict', 1128 και Μαλακάσης, "Ο Ελληνοτουρκικός Ναυτικός Ανταγωνισμός", 225-6.

ελληνική κυριαρχία στα νησιά και συμφωνήθηκε πάλι για το καθεστώς των νησιών να αποφασίσουν οι Μεγάλες Δυνάμεις.⁸⁹

Από τη στάση της Τουρκίας είναι χρήσιμο να συναγάγουμε δύο συμπεράσματα. Το πρώτο είναι ότι τα αποτελέσματα του πολέμου ποτέ δεν είναι οριστικά. Όπως επισημαίνει ο Clausewitz, ακόμη και αν μια πλευρά πετύχει στρατιωτική νίκη, η τελευταία σπάνια είναι οριστική. Ο ηττημένος συχνά θεωρεί το αποτέλεσμα ως κάτι προσωρινό και περιμένει μια καλύτερη ευκαιρία, όταν βελτιωθούν οι πολιτικές συνθήκες.⁹⁰ Το δεύτερο, είναι ότι οι Τούρκοι συνειδητοποίησαν από τότε τις συνέπειες της απώλειας του ελέγχου στο Αιγαίο και προσπάθησαν να ανατρέψουν την κατάσταση, αν και κατά τη Συνθήκη της Λωζάννης το 1923 αλλά και στα επόμενα χρόνια οι συνθήκες είχαν αλλάξει.⁹¹

Το ζήτημα των νησιών του Αιγαίου επέτεινε τον ανταγωνισμό των ναυτικών εξοπλισμών μεταξύ των δύο χωρών, που είχε αρχίσει από το 1909. Τότε η Ελλάδα παρήγγειλε από την Ιταλία το θωρακισμένο καταδρομικό *Γεώργιος Αβέρωφ*, που διεκδίκησε κάποια στιγμή ανεπιτυχώς και η Τουρκία. Επιπλέον, η Ελλάδα παρήγγειλε από τη Γερμανία τον Αύγουστο του 1912 το θωρηκτό *Σαλαμής*, το οποίο τελικά υπολογιζόταν να παραδοθεί το Μάρτιο του 1915. Τον Απρίλιο δε του 1914 παραγγέλθηκε από τη Γαλλία το θωρηκτό *Βασιλεύς Κωνσταντίνος*, που προβλεπόταν να παραδοθεί το 1917. Τελικά όμως, εξαιτίας της έναρξης του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου δεν παραδόθηκε, όπως ούτε το *Σαλαμής*. Τέλος, η Ελλάδα αγόρασε τον Ιούνιο του 1914 δύο προ-dreadnought θωρηκτά του αμερικανικού ναυτικού, τα *Λήμνος* και *Κιλκίς*, για να αντισταθμίσει την επικείμενη τουρκική υπεροπλία.⁹²

⁸⁹ Στεφανίδης, "Το Ζήτημα των Νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου, 116.

⁹⁰ Clausewitz, *On War*, 80.

⁹¹ Ο Νταβούτογλου θεωρεί ότι "κατά έναν απερίσκεπτο τρόπο τα νησιά του Αιγαίου εγκαταλείφθηκαν στην Ελλάδα", του ιδίου, *Το Στρατηγικό Βάθος*, 248, Άγγελος Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2015), 50-71.

⁹² Αναστάσιος Δημητρακόπουλος, *Ιστορία του Πολεμικού Ναυτικού 1874-1912, Τ. Β' 1909-12*, (Πειραιάς: Ναυτικόν Μουσείον της Ελλάδος, 2015), 87-97 και 103-4, Zisis Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy, 1910-1919*, (London: Routledge, 2005), 87-97 και Γιάννης Μαλακάσης, "Ο Ελληνοτουρκικός Ναυτικός Ανταγωνισμός", 233-38.

Η Τουρκία από την πλευρά της, από το 1911 είχε παραγγείλει στα βρετανικά ναυπηγεία δύο θωρηκτά dreadnought, εκ των οποίων του ενός η παραγγελία ακυρώθηκε το επόμενο έτος. Το Δεκέμβριο όμως του 1913 αγόρασε άλλο ένα θωρηκτό dreadnought, το οποίο ναυπηγούταν στη Βρετανία για λογαριασμό της Βραζιλίας. Τα δύο αυτά πλοία, *Resadiye* και *Sultan Osman*, θα ήταν έτοιμα για να τα παραλάβουν οι Τούρκοι περί τον Ιούλιο του 1914. Ως απάντηση στην ελληνική παραγγελία του Βασιλέως Κωνσταντίνος, η Τουρκία παρήγγειλε από τη Βρετανία τον Ιούνιο του 1914 ένα ακόμη θωρηκτό της κλάσεως *Resadiye*, το *Fatih*. Και τα τρία αυτά θωρηκτά τα κατάσχασαν οι Βρετανοί τον Αύγουστο του 1914 και δεν παραδόθηκαν ποτέ στην Τουρκία.⁹³

Η μη αναγνώριση εκ μέρους της Τουρκίας της ελληνικής κυριαρχίας των νησιών του Αιγαίου έχει αποδοθεί στους ναυτικούς εξοπλισμούς, ειδικά μετά την καθέλκυση τον Σεπτέμβριο του 1913 του *Resadiye* και την αγορά του μισοτελειωμένου *Sultan Osman* το Δεκέμβριο. Στην ελληνική πλευρά επικράτησε ανησυχία λόγω της διαφαινόμενης ναυτικής υπεροπλίας που θα ενίσχυε τις τουρκικές αξιώσεις.⁹⁴ Ο αντισυνταγματάρχης Ιωάννης Μεταξάς, διευθυντής του τμήματος επιχειρήσεων της Επιτελικής Υπηρεσίας του υπουργείου στρατιωτικών, πρότεινε τότε να αναλάβει η Ελλάδα παρεμποδιστικό πόλεμο εναντίον της Τουρκίας, προτού η τελευταία παραλάβει τα θωρηκτά της.⁹⁵ Ένας τέτοιος πόλεμος, ενώ αναφέρεται ως

⁹³ Serhat Güvenç, 'The Ottoman Navy in the Age of Dreadnoughts, 1909-14' στο Ekrem İşin (ed.) *The Logbook of the Ottoman Navy – Ships, Legends, Sailors*, (Istanbul; Pera Museum Publication, 2009), 44-63, Bernd Langensiepen και Ahmet Guleryuz, *The Ottoman Steam Navy 1828-1923*, (London: Conway, 1995), 141 και Randal Gray, *Conway's All the World's Fighting Ships 1906-1921*, (London: Conway, 1985), 391.

⁹⁴ Kondis, 'The Problem of the Aegean Islands, 56 και Aksakal, *The Ottoman Road to War*, 43.

⁹⁵ Μεταξάς, *Ημερολόγιο*, τ. 2, 236-37 και Ελευθέριος Βενιζέλος και Ιωάννης Μεταξάς, *Η Ιστορία του Εθνικού Διχασμού κατά την Αρθρογραφία του Ελευθέριου Βενιζέλου και του Ιωάννου Μεταξά*, (Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος, 2007), 126. Σε διάφορα έργα αναφέρονται 'Γενικό Επιτελείο Στρατού', αρχηγός ή υπαρχηγός Γενικού Επιτελείου κλπ. Ο ελληνικός στρατός μέχρι το 1923 διέθετε μόνο Επιτελική Υπηρεσία στο υπουργείο στρατιωτικών, της οποίας ο ρόλος ήταν πολύ περιορισμένος και πάντως δεν έχει σχέση με το ρόλο ενός Γενικού Επιτελείου Στρατού, όπως τον γνωρίζουμε σήμερα.

‘προληπτική επίθεση’, σύμφωνα με τον ορισμό που δώσαμε είναι παρεμποδιστικός, διότι η προληπτική επίθεση θα όφειλε να είναι ανταπάντηση στην έναρξη του πολέμου από την Τουρκία. Ο Μεταξάς ήταν ίσως ο πιο καταρτισμένος επιτελικός που διέθετε ο ελληνικός στρατός εκείνη την εποχή και από τους λίγους, που μπορούσαν να κατανοήσουν τις λειτουργίες του στρατηγικού επιπέδου. Είχε υπόψη του, χάρη στη φοίτησή του στην Ακαδημία Πολέμου του Βερολίνου, τις συζητήσεις περί προληπτικής επίθεσης και παρεμποδιστικού πολέμου που ήταν κυρίαρχες στο γερμανικό επιτελείο μεταξύ 1871 και 1914. Δεν είναι τυχαίο ότι είχε στη βιβλιοθήκη του το τρίτομο έργο του πολυγραφότατου στρατηγού Julius von Verdy du Vernois, που είναι μάλλον ο πρώτος που πραγματεύθηκε εκτενώς σε ένα τμήμα του εν λόγω έργου τα του στρατηγικού αιφνιδιασμού, δηλαδή της προληπτικής επίθεσης, με τον τίτλο ‘Strategischer Überfall’.⁹⁶

Το επιχείρημα του Μεταξά, που το συμμερίζονταν η ηγεσία του ναυτικού, οι πολιτικοί, αν και όχι όλοι φανατικά,⁹⁷ ήταν ότι άπαξ και η Τουρκία αποκτούσε τα θωρηκτά, θα διέθετε πλέον ναυτική υπεροχή στο Αιγαίο. Επιτυγχάνοντας ναυτική υπεροχή, η Τουρκία θα μπορούσε αφενός μεν να εμποδίσει την επιστράτευση και να αποτρέψει τη συγκέντρωση του ελληνικού στρατού στη Μακεδονία και αφετέρου, θα ήταν σε θέση να καταλάβει όχι μόνο τα νησιά του Αιγαίου, αλλά και να εκστρατεύσει εναντίον της ηπειρωτικής Ελλάδας, καταλαμβάνοντας ακόμη και την Αττική.⁹⁸ Η Ελλάδα, για να μην επιτρέψει να βρεθεί σε τέτοια μειονεκτική θέση, έπρεπε να αναλάβει επίθεση. Ο Μεταξάς αντιμετώπιζε το ίδιο δίλημμα όπως και ο Κονδύλης, ασφαλώς από διαφορετική θέση, ογδόντα περίπου χρόνια αργότερα: Ποιος θα έπρεπε να είναι ο στόχος ενός πολέμου εναντίον της Τουρκίας; Και οι δύο καταλήγουν στο ίδιο συμπέρασμα,

⁹⁶ Julius Adrian von Verdy du Vernois, *Studien über den Krieg, Teil 3, 2. Abteilung: Strategischer Überfall*, (Berlin: Mittler und Sohn, 1908), έχει καταγραφεί με αριθμό MET 2987 στη βιβλιοθήκη του Μεταξά, στο <http://www.ioannismetaxas.gr/BibliothikiIndex.html>. Βλ. επίσης Strachan, ‘Preemption and Prevention’, 27-8.

⁹⁷ Μεταξάς, *Ημερολόγιο*, τ. 2, 240-45, Kondis, ‘The Problem of the Aegean Islands’, 57, Λούλος, *Η Γερμανική Πολιτική στην Ελλάδα*, 215 και Αναστάσιος Δημητρακόπουλος, *Ιστορία του Πολεμικού Ναυτικού 1913-1945*, (υπό έκδοση). Ευχαριστώ τον κ. Δημητρακόπουλο για την παραχώρηση του προσχεδίου.

⁹⁸ Μεταξάς, *Ημερολόγιο*, τ. 2, 238, 255, 265.

ότι δηλαδή είναι αδύνατη η συγκέντρωση όλων των ελληνικών δυνάμεων στη Μικρά Ασία και η καταστροφή του εχθρού σε μια αποφασιστική μάχη.⁹⁹ Επομένως, κατέληγε ο Μεταξάς, η Ελλάδα μπορεί να διεξαγάγει έναν περιορισμένο πόλεμο με σκοπό την κατάληψη εδάφους. Ως προσφορότερο δε έδαφος, επειδή η Ελλάδα τότε δεν είχε χερσαία σύνορα με την Τουρκία, θεωρούσε τη χερσόνησο της Καλλίπολης. Η Ελλάδα κατόπιν θα επιδίωκε να φέρει την Τουρκία στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, επιβάλλοντάς της τρεις όρους: την εκχώρηση στην Ελλάδα των θωρηκτών που κατασκευάζονταν στη Βρετανία, την αναγνώριση της ελληνικής κυριαρχίας στα νησιά του Αιγαίου και την παύση του διωγμού του ελληνικού στοιχείου στην επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας.¹⁰⁰

Κρίνοντας τις στρατηγικές και επιχειρησιακές παραμέτρους του σχεδίου Μεταξά, με το πλεονέκτημα της εκ των υστέρων σοφίας, όπως άλλωστε συμβαίνει με όλα τα γεγονότα του παρελθόντος, παρατηρούμε ότι είχε από ελάχιστες έως μηδαμινές πιθανότητες επιτυχίας. Ξεκινώντας από το πολιτικό πλαίσιο, καμία από τις Μεγάλες Δυνάμεις δεν επιθυμούσε ελληνοτουρκικό πόλεμο, πόσο μάλλον όταν αυτός περιλάμβανε και κλείσιμο των Στενών για απροσδιόριστο διάστημα.¹⁰¹ Ιδίως η Ρωσία, ήταν αποφασισμένη να μην επιτρέψει σε άλλη χώρα να αποσπάσει τα Στενά και την Κωνσταντινούπολη από την Τουρκία, επιφυλάσσοντας μόνο για τον εαυτό της αυτό το δικαίωμα.¹⁰² Έκανε ό,τι περνούσε από το χέρι της για να μην καταλάβουν οι Βούλγαροι την Κωνσταντινούπολη κατά

⁹⁹ Είναι ενδιαφέρον ότι ο Μεταξάς σε κάποιο σημείο αναφέρει ότι μια τέτοια επιχείρηση είναι τεχνικά και επιχειρησιακά εφικτή αλλά πολιτικά δεν ήταν αποδεκτή το 1914. Στο ίδιο, 295. Βλ. επίσης και 261-62.

¹⁰⁰ Βενιζέλος και Μεταξάς, *Η Ιστορία του Εθνικού Διχασμού*, 127.

¹⁰¹ Γενικά Γεώργιος Βεντήρης, *Η Ελλάς του 1910-1920, Ιστορική Μελέτη τ. Α'*, (Αθήνα: Ίκαρος, 1931), Douglas Dakin, 'The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908-1914', *Balkan Studies*, Vol. 3, No. 2, (1962), 369-74, για τη Βρετανία Kondis, 'The Problem of the Aegean Islands', 56-60, για τη Γερμανία Λούλος *Η Γερμανική Πολιτική στην Ελλάδα*, 214-24.

¹⁰² Robert Kerner, 'Russia, the Straits, and Constantinople, 1914-15', *The Journal of Modern History*, Vol. 1, No. 3, (September 1929), 400-15 και William Renzi, 'Great Britain, Russia and the Straits, 1914-15', *The Journal of Modern History*, Vol. 42, No. 1, (March 1970), 1-20.

τον Πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο.¹⁰³ Υποχρέωσε δε την Τουρκία, τυπικά τουλάχιστον, να μην αναλάβει ο Γερμανός στρατηγός Otto Liman von Sanders τη διοίκηση του τρίτου σώματος στρατού που υπεράσπιζε τα Στενά.¹⁰⁴ Επιπρόσθετα, το κλείσιμο των Στενών είχε σοβαρές οικονομικές επιπτώσεις για τη Ρωσία, αφού μέσω των Στενών διακινούταν το 26% του εξωτερικού εμπορίου της.¹⁰⁵

Εκτός όμως από τις Μεγάλες Δυνάμεις, η Βουλγαρία ήταν πολύ πιθανό να υποκύψει στον πειρασμό και να επιτεθεί κατά της Ελλάδος στη Μακεδονία, συμπράττοντας ή μη με την Τουρκία.¹⁰⁶ Και από πλευράς συμμάχων, η Σερβία και η Ρουμανία ήταν απρόθυμες να πολεμήσουν στο πλευρό της Ελλάδας για τα νησιά του Αιγαίου, μια υπόθεση καθαρά ελληνική.¹⁰⁷

Από επιχειρησιακής πλευράς, εγείρονται συνάμα αρκετά ερωτήματα ως προς τις πιθανότητες ευόδωσης του σχεδίου. Καταρχάς η ίδια η αιτιολογία έναρξης του πολέμου, η ναυτική δηλαδή υπεροπλία που θα αποκτούσε η Τουρκία με τα δύο θωρηκτά. Τα dreadnoughts ήταν όντως τα ισχυρότερα πλοία την περίοδο πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η απόκτηση όμως δύο τέτοιων πλοίων δεν σημαίνει ότι θα εξαφάνιζε το ελληνικό ναυτικό. Οποιοδήποτε οπλικό σύστημα, όσο ισχυρό και αν είναι, δεν μπορεί από μόνο του να δώσει τη νίκη. Τα όπλα δεν κερδίζουν τους πολέμους και αποκτούν σημασία σύμφωνα με την πολιτική που υπαγορεύει και καθοδηγεί τη χρήση τους, όπως προσφυώς παρατηρεί ο Colin Gray, ενώ ο Mao Tse-Tung τονίζει πως “μόνον οι άνθρωποι καθορίζουν το

¹⁰³ George Zotiades, ‘Russia and the Question of Constantinople and the Turkish Straits during the Balkan Wars’, *Balkan Studies*, Vol. 11, No. 2, (1970), 281-98 και Ronald Bobroff, ‘Behind the Balkan Wars: Russian Policy toward Bulgaria and the Turkish Straits, 1912–13’, *The Russian Review*, Vol. 59, No. 1, (January 2000), 76-95.

¹⁰⁴ Robert Kerner, ‘The Mission of Liman von Sanders IV, The Aftermath’, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 7, No. 19, (June 1928), 90-112

¹⁰⁵ D. W. Spring, ‘Russian Foreign Policy, Economic Interests and the Straits Question 1905-14’ στο Robert Mcklean, *New Perspectives in Modern Russian History*, (London: Palgrave Macmillan, 1992), 209. Το αντίστοιχο ποσοστό για τη Βαλτική ήταν 30%.

¹⁰⁶ Ο Μεταξάς πάντως θεωρούσε πως η Ελλάδα ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει επίθεση της Βουλγαρίας, *Μεταξάς, Ημερολόγιο*, τ. 2, 240.

¹⁰⁷ Kaldis, ‘Background for Conflict’, 1141, Kondis, ‘The Problem of the Aegean Islands’, 59, Λούλος *Η Γερμανική Πολιτική στην Ελλάδα*, 223 και Στεφανίδης, ‘Το Ζήτημα των Νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου’, 123.

αποτέλεσμα του πολέμου”.¹⁰⁸ Η συμβολή των οπλικών συστημάτων είναι σημαντική, πλην μη καθοριστική για την επιτυχία στον πόλεμο, δεν υπάρχει δηλαδή τεχνολογικός ντετερμινισμός.¹⁰⁹ Το οθωμανικό ναυτικό ήταν τρίτο στον κόσμο σε αριθμό πλοίων το 1875. Παρά ταύτα κατά τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 δεν κατόρθωσε καν να αποπλεύσει από τον ναύσταθμο.¹¹⁰ Παράλληλα ο ελληνικός στόλος το 1897, παρά την παντελή απουσία έστω και ενός τουρκικού πλοίου στο Αιγαίο, δεν έφερε οποιοδήποτε αποτέλεσμα. Στους Βαλκανικούς Πολέμους αργότερα, η Ελλάδα εμφανιζόταν απρόθυμη να εισέλθει στον πόλεμο, επειδή πίστευε πως η Τουρκία διέθετε ναυτική υπεροχή. Και όντως το τουρκικό ναυτικό υπερείχε σε όλους σχεδόν τους μετρήσιμους δείκτες, στο μέτρομα δηλαδή των ‘κουκιών’, όπως αριθμός μονάδων, συνολικό εκτόπισμα, ταχύτητα, αριθμός πυροβόλων.¹¹¹ Η συμβολή του Αβέρωφ ήταν σημαντική¹¹² αλλά η ηγεσία του Παύλου Κουντουριώτη υπήρξε ο καθοριστικός παράγοντας. Οι Τούρκοι πάλι απέδωσαν την ήττα τους στο Αβέρωφ, επειδή για τον ηττημένο η απόδοση της ήττας σε υπέροτρο

¹⁰⁸ Colin Gray, *Weapons Don't Make War: Policy, Strategy and Military Technology* (Lawrence: University Press of Kansas, 1993), 177 και Mao Tse-Tung, *Selected Works of Mao Tse-Tung, Vol. V*, (Beijing: Foreign Languages Press, 1977), 152–3.

¹⁰⁹ Jeremy Black, *War and Technology*, (Bloomington: Indiana University Press, 2013), 265. Η βιβλιογραφία για τη σχέση πολέμου και τεχνολογίας είναι τεράστια, ενδεικτικά Keir Lieber, *War and the Engineers: The Primacy of Politics over Technology*, (Ithaca: Cornell University Press, 2008), Thomas Mahnken, *Technology and the American Way of War since 1945*, (New York: Columbia University Press, 2008), John Guilmartin, ‘Technology and Asymmetries in Modern Warfare’, στο Lloyd Matthews (ed.), *Challenging The United States Symmetrically And Asymmetrically: Can America Be Defeated?* (Carlisle: Strategic Studies Institute, US Army War College, 1998), 25-55, George Raudzens, “War-Winning Weapons: The Measurement of Technological Determinism in Military History,” *Journal of Military History*, Vol. 54, No. 4, (October 1990), 403-33 και Karl Lautenschläger, ‘Technology and the Evolution of Naval Warfare’, *International Security*, Vol. 8, No. 2, (Fall, 1983), 3-51.

¹¹⁰ Colin Heywood ‘The Ottoman Empire and the Sea 1789–1922’, στο N.A.M Rodger και Christian Buchet, *The Sea in History - The Modern World*, (Woodbridge: Boydell Press, 2017), 194 και Langensiepen και Guleryuz, *The Ottoman Steam Navy*, 7-9.

¹¹¹ Fotakis, *Greek Naval Strategy*, 45-6. Οι πίνακες 2.1 και 2.2 δείχνουν ξεκάθαρα την τουρκική υπεροχή.

¹¹² Ζήσης Φωτάκης, ‘Τεχνολογία, Ναυτοσύνη και Ιστορική Συνέχεια: Η Περίπτωση του Θωρακισμένου Καταδρομικού Γεώργιος Αβέρωφ’, *Ναυτική Επιθεώρηση*, Τόμος 171, Τεύχος 576, (Απρ-Μαί 2011).

τεχνολογικά εχθρικό οπλισμό, είναι πάντα πιο βολική.¹¹³ Εξάλλου το ‘παράθυρο ευκαιρίας’ που θα είχε η Τουρκία μέχρι να παραλάβει η Ελλάδα το θωρηκτό *Σαλαμής* θα ήταν μόλις ολίγων μηνών, διάστημα που θα της ήταν απαραίτητο για την πλήρη επιχειρησιακή εκμετάλλευση των πλοίων της. Η Ελλάδα που παρέλαβε το *Αβέρωφ* δεκαεπτά μήνες πριν από τη χρησιμοποίησή του, συμπλήρωσε όλα τα πυρομαχικά του ενάμιση μήνα μετά την έναρξη του πολέμου.¹¹⁴ Και το παράδειγμα από την αντίθετη πλευρά: η Ελλάδα διέθετε τον Ιούλιο του 1974 αεροπλάνα F-4, σαφώς υπέρτερα οποιουδήποτε αεροσκάφους διέθετε η Τουρκία, αλλά δεν τα χρησιμοποίησε στην Κύπρο για λόγους που δεν είναι του παρόντος.¹¹⁵

Το πιο αδύνατο ίσως σημείο του σχεδίου ήταν η προϋπόθεση που έθετε για απόλυτο αιφνιδιασμό. Κάθε στρατιωτικό σχέδιο στηρίζεται πάνω σε προϋποθέσεις, οι οποίες χρησιμοποιούνται για άγνωστα δεδομένα. Οι προϋποθέσεις όμως πρέπει να είναι λογικές και ρεαλιστικές και να μην αγνοούν ή απορρίπτουν τις εχθρικές δυνατότητες, ούτε να θεωρούν δεδομένη την επιτυχία.¹¹⁶ Το να συγκροτηθεί μια δύναμη επιπέδου σώματος στρατού που θα προέρχεται από τρία προϋπάρχοντα σώματα στρατού, να συγκεντρωθεί σε όλα σχεδόν τα λιμάνια της χώρας, να επιταχθεί σχεδόν το σύνολο των επιβατηγών και φορτηγών πλοίων του εμπορικού ναυτικού και να μην διαρρεύσει οποιαδήποτε πληροφορία προς τον εχθρό, είναι ένα μάλλον υπεράνθρωπο κατόρθωμα.¹¹⁷ Όποτε στον εικοστό αιώνα σχεδιάστηκαν αποβατικές επιχειρήσεις, στηρίζονταν μεν στη μυστικότητα αλλά περιλάμβαναν και ένα σχέδιο

¹¹³ Zafer Toprak, “Balkan Defeat, Question of Identity and Battleship Averoff,” στο Ekrem İşin (ed.) *The Logbook of the Ottoman Navy – Ships, Legends, Sailors*, (Istanbul; Pera Museum Publication, 2009), 77-87.

¹¹⁴ Φωτάκης, ‘Τεχνολογία, Ναυτοσύνη και Ιστορική Συνέχεια’.

¹¹⁵ Γεώργιος Μήτσαϊνας, *Ελληνικά Φτερά στην Κύπρο: Επιχειρήσεις 1964-1974 Όπως τις Έζησαν και τις Αφηγούνται οι Πρωταγωνιστές*, (Αθήνα: Αυτοέκδοση 2005), 402-25.

¹¹⁶ Allied Joint Publication AJP-5, *Allied Joint Doctrine for Operational-Level Planning*, NATO Standardization Agency (NSA), 3-17. Για το ρόλο των προϋποθέσεων βλ. τη συζήτηση στο Colin Gray, *Perspectives on Strategy*, (Oxford: Oxford University Press, 2013), 28-31 και στο T. X. Hammes, ‘Assumptions A Fatal Oversight’, *Infinity Journal*, Vol. 1, No. 1, (Winter 2010), 4-6.

¹¹⁷ Όλη η επιχείρηση στο *Μεταξάς*, *Ημερολόγιο*, τ. 2, 294-309.

ευρείας παραπλάνησης. Εφόσον δεν υπήρχε, εξ όσων γνωρίζουμε, αντίστοιχο σχέδιο, είναι άγνωστο ποιός και με ποιό τρόπο θα εξασφάλιζε τη μυστικότητα και τον αιφνιδιασμό.¹¹⁸ Εν τω μεταξύ, από τον Οκτώβριο του 1912 οι Έλληνες σχεδίαζαν την κατάληψη των Δαρδανελίων, με τη συνδρομή της Βουλγαρίας αλλά και χωρίς αυτή.¹¹⁹ Οι Τούρκοι είχαν τότε λάβει τα μέτρα τους και ήταν υποψιασμένοι και, παρά τη συμφωνία τους με τους Ρώσους, ο Liman von Sanders θα αναλάμβανε τη διοίκηση των αμυνομένων δυνάμεων στα Δαρδανέλλια.¹²⁰

Οι αποβατικές επιχειρήσεις είναι από τα πιο απαιτητικά στρατιωτικά εγχειρήματα. Διάνυσαν μια μεγάλη απόσταση κατά τον εικοστό αιώνα όσον αφορά τη σχεδίαση και τον εξοπλισμό, από την απόπειρα των Συμμάχων να καταλάβουν την Καλλίπολη το 1915 μέχρι την τελειοποίησή τους στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.¹²¹ Το 1914 πολύ δύσκολα θα μπορούσε ο στρατός και το ναυτικό κάποιας χώρας, εκτός της Βρετανίας, να εκτελέσει 'προβολή δυνάμεως' και μάλιστα επιπέδου σώματος στρατού, σε εχθρική ακτή και χωρίς να προηγηθεί οποιαδήποτε εκπαίδευση. Διότι το σχέδιο προέβλεπε ότι κάθε σύνταγμα θα συγκροτούσε ένα τάγμα, κάθε μεραρχία ένα σύνταγμα και κάθε σώμα στρατού μια μεραρχία, ώστε να προκύψει αποβατική δύναμη τριών μεραρχιών και όλα αυτά εντός δέκα ημερών.

Όταν ο ελληνικός στρατός σχεδίαζε τον Οκτώβριο του 1912 την κατάληψη της Καλλίπολης, ο Ελευθέριος Βενιζέλος ζήτησε από το στρατηγό Joseph-Paul Eydoux, αρχηγό της Γαλλικής Στρατιωτικής

¹¹⁸ Για την παραπλάνηση ενδεικτικά βλ. Thaddeus Holt, *The Deceivers: Allied Military Deception in the Second World War* (New York: Simon and Schuster, 2010) και Yigal Sheffy, 'Overcoming Strategic Weakness: The Egyptian Deception and the Yom Kippur War', *Intelligence and National Security*, Vol. 21, No. 5, (October 2006), 809-28.

¹¹⁹ Γενικό Επιτελείο Στρατού, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Φ. 1602/A/38, Γνώμες περί Εκστρατείας κατά Καλλιπόλεως, Φ. 1603/A/1, Περί Καταλήψεως Χερσονήσου Καλλιπόλεως, Φ. 1603/A/55, Περί Επιχειρήσεως εις Χερσόνησον Καλλιπόλεως. Για Βουλγαρία βλ. Richard Hall, *The Balkan Wars 1912-1913: Prelude to the First World War*, (London: Routledge, 2000), 148 υποσ. 63.

¹²⁰ Edward Erickson, *Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913*, (Westport: Praeger, 2003), 82, 155 και του ίδιου, *Gallipoli: Command under Fire*, (Oxford: Osprey, 2015).

¹²¹ Για μια γενική επισκόπηση των αμφίβιων επιχειρήσεων βλ. Ian Speller και Christopher Tuck, *Amphibious Warfare: The Theory and Practice of Amphibious Operations in the 20th Century*, (Staplehurst: Spellmount, 2001).

Αποστολής στην Ελλάδα, τη γνώμη του για μια τέτοια επιχείρηση. Ο Eydoux το πρώτο που του ανέφερε ήταν ότι ο διοικητής του στρατεύματος που θα επιφορτιζόταν με την επιχείρηση, όφειλε να συντάξει ο ίδιος και το σχέδιο.¹²² Το 1914 όμως υπήρχε ένα σχέδιο εκστρατείας και εκείνος που θα οριζόταν επικεφαλής θα αναλάμβανε να το εφαρμόσει, επειδή για λόγους μυστικότητας και ελλείψει χρόνου, αποκλειόταν η περίπτωση συντάξεως άλλου σχεδίου. Με αυτόν τον τρόπο οι συντάκτες του σχεδίου, αν η επιχείρηση επιτύγχανε θα διεκδικούσαν όλη τη δόξα, ενώ αν αποτύγχανε, θα έφταιγαν οι εκτελεστές.

Στις 11 Ιουνίου 1914 ο Βενιζέλος, πιεζόμενος στο εσωτερικό και ενώ εντείνονταν οι διωγμοί των ελληνικών πληθυσμών, δήλωσε στη Βουλή ότι η Ελλάδα δεν θα έμενε άπρακτη “περιοριζόμενη να χύνει απλώς δάκρυα”. Η δήλωση του Βενιζέλου θεωρήθηκε ως απειλή κήρυξης πολέμου και στη συνέχεια οι Τούρκοι φάνηκαν πιο διαλλακτικοί.¹²³ Αφότου δε η αμερικανική κυβέρνηση ενέκρινε στα τέλη Ιουνίου την πώληση δύο μεταχειρισμένων πλοίων που θα εντάσσονταν άμεσα στο στόλο ως *Κιλκίς* και *Λήμνος*, η ελληνική κυβέρνηση δεν ήταν πλέον διατεθειμένη να αναλάβει οποιαδήποτε επίθεση.¹²⁴ Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος που επακολούθησε ανέτρεψε όλα τα δεδομένα, όχι μόνο τα διεθνή αλλά και εκείνα των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Πάντως, ένα ενδιαφέρον σημείο σχετικά με τη δήλωση του Βενιζέλου, είναι ότι αναδεικνύεται η σύνδεση της αποτροπής με την προληπτική επίθεση, η οποία στην πυρηνική εποχή έφτασε στο απόγειό της. Η χρήση της απειλής πολέμου μπορεί να λειτουργήσει παρεμποδιστικά και να αποτρέψει πιθανή επιθετική ενέργεια του αντιπάλου.¹²⁵

¹²² Μουσείο Μπενάκη, Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου, Φ. 079-27, Επιστολή του Eydoux προς τον Ε. Βενιζέλο σχετικά με την ενδεχόμενη απόβαση του ελληνικού στρατού στα Δαρδανέλλια, 20 Οκτωβρίου 1912.

¹²³ Σπυρίδων Πλουμίδης, *Τα Μυστήρια της Αιγίδος: Το Μικρασιατικό Ζήτημα στην Ελληνική Πολιτική (1891-1922)*, (Αθήνα : Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2016), 107-8, Λούλος Η Γερμανική Πολιτική στην Ελλάδα, 222 και Στεφανίδης, “Το Ζήτημα των Νησιών του Βορειοανατολικού Αιγαίου”, 123-4.

¹²⁴ Μαλακάσης, “Ο Ελληνοτουρκικός Ναυτικός Ανταγωνισμός στο Αιγαίο”, 237.

¹²⁵ Βλ. ενδεικτικά Marc Trachtenberg, ‘Preventive War and US Foreign Policy’, στο Henry Slue και David Rodin (eds.), *Preemption: Military Action and Moral Justification*, (Oxford: Oxford University Press, 2007), 40-68.

Η περίπτωση της ελληνοτουρκικής κρίσης του 1913-14 αναδεικνύει τη διαφορά μεταξύ της στρατιωτικής γραμματικής για προληπτική επίθεση και της πολιτικής λογικής για την απόφαση έναρξης του πολέμου. Όπως και σε άλλες περιπτώσεις, το στρατιωτικό πλεονέκτημα ή το 'παράθυρο ευκαιρίας' δεν συνιστά υποχρεωτικά πολιτική αναγκαιότητα. Ο Clausewitz ισχυρίστηκε ότι "δεν μπορεί να τίθεται θέμα για μια αμιγώς στρατιωτική αξιολόγηση ενός σπουδαίου στρατηγικού ζητήματος αλλά ούτε και ενός αμιγώς στρατιωτικού σχήματος για την επίλυσή του".¹²⁶ Ο ίδιος ο Μεταξάς το 1940, σε ένα διαφορετικό πλαίσιο και σε ρόλο πλέον πρωθυπουργού, δεν αποδέχθηκε για πολιτικούς λόγους τη στρατιωτική αναγκαιότητα όχι προληπτικής επίθεσης, ούτε καν απλώς προληπτικών μέτρων προεπιστράτευσης, που πρότεινε η στρατιωτική ηγεσία.¹²⁷ Και για την κρίση των Ιμίων το 1996 προβάλλεται το επιχείρημα του 'παραθύρου ευκαιρίας' επειδή διαθέταμε το τακτικό πλεονέκτημα.¹²⁸

Οι δύο περιπτώσεις πάντως, του σχεδίου Μεταξά και της πρότασης Κονδύλη, έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά αλλά και μεγάλες διαφορές μεταξύ τους. Και στις δύο περιπτώσεις κυριαρχεί η επιθετική διάθεση, στην πρώτη για την έναρξη του πολέμου και στη δεύτερη για τη διεξαγωγή του. Στην περίπτωση του Μεταξά πρόκειται για παρεμποδιστικό πόλεμο, ο οποίος δεν ηχεί καθόλου παράξενα στα αυτιά της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας, και αντανακλά την αυτοπεποίθηση της Ελλάδας των νικών των Βαλκανικών Πολέμων. Η πρόταση Κονδύλη, παρότι αναφέρεται σε πρώτο πλήγμα, ακούστηκε κάπως αμήχανα, σε μια Ελλάδα που αντιμετώπιζε με δέος την Τουρκία μετά το 1922. Από πλευράς ρόλων, ο Μεταξάς ήταν αξιωματικός επιφορτισμένος με την επιτελική σχεδίαση και συνέταξε ένα σχέδιο εκστρατείας που μπορεί και να εφαρμοζόταν, ενώ ο Κονδύλης έκανε μια πρόταση, χωρίς να κατέχει κάποια δημόσια θέση. Αμφότεροι είχαν γερμανική παιδεία και ο Κονδύλης, ούτως ή άλλως

¹²⁶ Carl von Clausewitz, *Two Letters on Strategy*, Peter Paret και Daniel Moran (eds.), (Carlisle: U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, 1984), 21.

¹²⁷ Αλέξανδρος Παπάγος, *Ο Πόλεμος της Ελλάδος 1940-1941*, (Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, 1995), 288-89.

¹²⁸ Χρήστος Λυμπέρης, *Πορεία σε Ταραγμένες Θάλασσες*, (Αθήνα: Ποιότητα, 1999), 556, 573 και Νικόλαος Κουρής, *Ελλάδα-Τουρκία, Ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, (Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1997), 438-39.

διανοητής με πολύπλευρη κατάρτιση, γνώριζε σε βάθος και τις στρατηγικές συζητήσεις του γερμανικού επιτελείου προ του 1914¹²⁹ αλλά πιθανότατα και το σχέδιο του Μεταξά.

Αποτίμηση και Προτάσεις

Σύμφωνα με την προηγούμενη ανάλυση, το πρώτο πλήγμα στο οποίο αναφέρεται ο Κονδύλης δεν είναι ένα 'γιουρούσι' ή ένα ραξή του πολέμου από ελληνικής πλευράς. Το πρώτο πλήγμα είναι αυτό που ορίσαμε ως προληπτική επίθεση, που πρέπει να εκτοξευθεί αν διαπιστωθεί ότι επίκειται η εχθρική επίθεση. Θεωρούμε ότι η συνεισφορά του Κονδύλη στη στρατηγική συζήτηση της χώρας με την αναφορά στο πρώτο πλήγμα, είναι σημαντική για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι επισήμανε πως τηρώντας αμυντική στάση στο πολιτικό επίπεδο, δεν σημαίνει πως πρέπει κανείς να αμύνεται σε όλα τα επίπεδα. Ενδεχομένως αυτό για ορισμένους να είναι αυτονόητο, εντούτοις δεν είναι για όλους, ακόμη και σήμερα. Ο δεύτερος είναι ότι τόνισε τη σπουδαιότητα του πρώτου πλήγματος στη σύγχρονη εποχή, όταν μετά την εμφάνιση του αεροπορικού όπλου και των άλλων τεχνολογικών εξελίξεων, μειώθηκε ο παράγοντας χρόνος και άλλαξε η σχέση του με το χώρο και τις δυνάμεις.¹³⁰ Οι στρατοί ξηράς χρειάζονταν κάποτε πολλές ημέρες για να κινητοποιηθούν, ενώ σήμερα η αεροπορική προσβολή μπορεί να είναι ακαριαία. Η άμυνα σήμερα δεν μπορεί να λειτουργήσει όπως το 1940: Οι δυνάμεις προκαλύψεως απορροφούν και αποκρούουν την ιταλική επίθεση. επιστρατεύεται ο υπόλοιπος στρατός και μετά από δεκαπέντε μέρες περνάει στην αντεπίθεση. Η ανάληψη της πρωτοβουλίας επιβάλλεται να γίνεται κατά το δυνατόν ενωρίτερα και το σχέδιο για το πρώτο πλήγμα πρέπει όντως να είναι πάντα διαθέσιμο στο συρτάρι, με τις διάφορες παραλλαγές του. Και αν κάτι τέτοιο είναι πιο εύκολο για την αεροπορία και το ναυτικό και δυσκολότερο για το στρατό ξηράς, χρειάζεται και ο τελευταίος να εκσυγχρονίσει τις επιχειρησιακές του

¹²⁹ Όπως προκύπτει από τη συζήτηση και τη βιβλιογραφία στο Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, Παρέκβαση Α και Β, 121-34 και 135-67.

¹³⁰ Michael Vickers and Robert Martinage, *The Revolution in War*, (Washington: Center for Strategic and Budget Assessments, 2004), 30-49.

αντιλήψεις και να προσαρμοστεί. Συνολικά και οι τρεις κλάδοι πρέπει να είναι σε θέση να αυξήσουν το αποτρεπτικό κόστος μιας πιθανής επίθεσης της Τουρκίας.

Το πρώτο πλήγμα αποτελεί σαφώς μια σοβαρότατη και πολλά υποσχόμενη στρατηγική επιλογή, ωστόσο για να μπορεί να χρησιμοποιηθεί απαιτούνται δύο προϋποθέσεις. Κατά πρώτον η χώρα πρέπει να διαθέτει τις απαραίτητες δυνατότητες και κυρίως στον τομέα πληροφοριών και στρατηγικής κρούσης. Με τον όρο 'στρατηγική κρούση' εννοούμε έναν συνδυασμό χερσαίων, ναυτικών, αεροπορικών κινητικών αλλά και μη κινητικών πληγμάτων, που θα οδηγήσουν σε σοβαρή απομείωση ζωτικών για την πολεμική προσπάθεια συστημάτων του αντιπάλου.¹³¹ Κατά δεύτερον, παρότι το πρώτο πλήγμα ανήκει στο επιχειρησιακό επίπεδο και στη διεξαγωγή του πολέμου, πρόκειται για πολιτική επιλογή η οποία υπόκειται σε πολλούς περιορισμούς και μπορεί να είναι ανέφικτη για διάφορους λόγους. Οι Ισραηλινοί, οι οποίοι πήραν πολλάκις την πρωτοβουλία και έπληξαν πρώτοι τους αντιπάλους τους, σε σημείο που το υιοθέτησαν στο στρατηγικό τους δόγμα, διαπίστωσαν έκπληκτοι τον Οκτώβριο του 1973 ότι αυτή η επιλογή δεν ήταν διαθέσιμη. Η πρωθυπουργός Golda Meir αποφάσισε να μην επιτρέψει το πρώτο πλήγμα διότι, παρά τα επιχειρησιακά οφέλη, έκρινε πως θα ήταν πολύ δύσκολο στη συνέχεια να έχει την υποστήριξη των Αμερικανών.¹³² Συνεπώς η επιλογή του πρώτου πλήγματος δεν είναι πάντα διαθέσιμη και δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη.

Από τα τέσσερα σημεία της στρατηγικής που επεσήμανε ο Κονδύλης, η συγκέντρωση των δυνάμεων και το πρώτο πλήγμα συζητήθηκαν πρωτύτερα. Οι εδαφικοί αντικειμενικοί σκοποί δεν είναι δυνατόν να υπάρχουν μόνο από την αντίπαλη πλευρά. Σε μια ενδεχόμενη σύγκρουση, η πολιτική αλλά και η επιχειρησιακή λογική υπαγορεύουν στην ελληνική πλευρά να έχει εδαφικούς στόχους. Τέλος και εν συντομία για την ισχύ πυρός, η Ελλάδα χρειάζεται να σκεφτεί από τώρα και να αποφασίσει να προμηθευτεί βαλλιστικούς πυραύλους, με βεληνεκές που να μπορεί να απειλήσουν στόχους σε

¹³¹ Seah Jun Hao, 'The Case for Pre-Emptive Warfare and its Implications for Singapore', *Pointer, Journal of the Singapore Armed Forces*, Vol.42 No.1, 23-38.

¹³² Howard Blum, *The Eve of Destruction: The Untold Story of the Yom Kippur War*, (New York: Harper, 2004), 149-50.

βάθος στην τουρκική επικράτεια. Η βασική αιτιολογία απόκτησης βαλλιστικών πυραύλων είναι πρωτίστως αποτρεπτική και όχι επιθετική. Διαφορετικά η χώρα θα είναι όμηρος των τουρκικών δυνατοτήτων, καθόσον η Τουρκία θα είναι σε θέση να προσβάλλει όλη σχεδόν την ελληνική επικράτεια και τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα.¹³³

Το πρώτο πλήγμα και η ισχύς πυρός αφορούν στη διεξαγωγή του πολέμου. Παρόλα ταύτα η Ελλάδα, προτού φτάσουμε στη διεξαγωγή πολέμου, αντιμετωπίζει καθημερινά από την ειρηνική περίοδο την τουρκική επιθετικότητα και επεκτατικότητα στο Αιγαίο. Η ανάσχεση αυτής της επεκτατικότητας αποτελεί το σημαντικότερο ίσως ζήτημα ασφαλείας που αντιμετωπίζει η χώρα. Η επέκταση των χωρικών υδάτων στα δέκα ή δώδεκα μίλια συνιστά το μέσον για την ανάσχεση, καθόσον πολλά σημεία τριβής θα εκλείψουν, ειδήλλως η επιθετικότητα θα εντείνεται. Η Τουρκία 'ροκανίζει' την ελληνική κυριαρχία στο Αιγαίο, μέχρι να φτάσει σε μια επιθυμητή για την ίδια ρύθμιση ως προς τη διανομή του. Το Αιγαίο πρέπει να θεωρείται ως ένας ενιαίος χώρος και όχι ως νησιά και θάλασσα ξεχωριστά. Ωστόσο, για να προβεί η Ελλάδα σε ένα τέτοιο εγχείρημα, χρειάζεται καλή προπαρασκευή και συντονισμός όλων των συντελεστών εθνικής ισχύος για να αντιμετωπίσει το *casus belli* της Τουρκίας. Ο διπλωματικός παράγοντας είναι ιδιαίτερος σοβαρός, μολονότι όλες οι ενέργειες τελικά εδράζονται σε αξιόπιστη στρατιωτική ισχύ.¹³⁴

Επίλογος

Ο Κονδύλης συνέβαλε στην εθνική μας αυτογνωσία, σκιαγραφώντας μια πολύ απαισιόδοξη εικόνα της μελλοντικής προοπτικής της Ελλάδας. Είναι γεγονός ότι η Τουρκία έχει αυξήσει τους συντελεστές της εθνικής της ισχύος, όχι μόνο σε σχέση με το 1923, αλλά και σε σχέση με το 1997 που έγραψε ο Κονδύλης το *Επίμετρο*. Η Ελλάδα κατάφερε για εκατό σχεδόν χρόνια να διατηρήσει το Αιγαίο, έχοντας απέναντί της μια όχι και τόσο ισχυρή Τουρκία. Για να το διατηρήσει όμως και για τα επόμενα εκατό χρόνια,

¹³³ Βλ. Γκαρτζονίκας, *Οι Επιθετικές Δυνατότητες του Ελληνικού Στρατού*, Παρτ. Ε.

¹³⁴ Άγγελος Συρίγος, 'Ακυρώνοντας την Τουρκική Πολιτική', *Καθημερινή*, 12.03.2017 και του ίδιου *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, 788-92.

θα είναι δυσκολότερο και θα απαιτηθεί μεγαλύτερη προσπάθεια, με δεδομένη την αύξηση της τουρκικής ισχύος. Όμως η Ελλάδα δεν είναι καταδικασμένη, εφόσον φυσικά δεν έχει αποφασίσει να αυτοκτονήσει. Σε όλους τους πολέμους που διεξήγαγε στη νεότερη ιστορία της δεν αντιμετώπισε ποτέ χώρα με μικρότερες δυνατότητες ή με λιγότερο γεωπολιτικό δυναμικό. Η Τουρκία, ακόμη και κατά τη διάρκεια της παρακμής της τον δέκατο ένατο αιώνα, ήταν μία αυτοκρατορία. Αλλά και την περίοδο 1919-22 που έφτασε στο κατώτερό της σημείο, κατάφερε να κινητοποιήσει την ισχύ της πολύ αποτελεσματικά. Το ίδιο ισχύει και για τη σχετικά ισοδύναμη Βουλγαρία των Βαλκανικών Πολέμων.

Το πρώτο πλήγμα είναι μια πολλά υποσχόμενη στρατηγική επιλογή και θα ήταν ιδανικό μια χώρα να μπορεί να σχεδιάσει τον πόλεμο με τη μορφή μιας τεράστιας ενέδρας, όπως πίστευε ο στρατηγός Waldemar Erfurth.¹³⁵ Κάτι τέτοιο όμως, με τη μορφή του παρεμποδιστικού πολέμου, φαίνεται πως είχε μικρές πιθανότητες επιτυχίας για την Ελλάδα το 1914, όταν ο Μεταξάς σχεδίαζε την κατάληψη της Καλλιπόλεως πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Κονδύλης χρησιμοποιεί πιο εκλεπτυσμένα το επιχείρημα του πρώτου πλήγματος χωρίς να οδηγεί στον παρεμποδιστικό πόλεμο. Για να αναλάβει όμως την πρωτοβουλία του πρώτου πλήγματος μια μικρή χώρα, πρέπει αφενός να έχει τις δυνατότητες και αφετέρου να μπορεί να διαχειριστεί πολιτικά αυτήν την επιλογή.

Η θέση των κρατών στο διεθνές σύστημα δεν προσδιορίζεται αυστηρώς αιτιοκρατικά. Η Γαλλία από το 1815 μέχρι το 1940 είχε φθίνουσα πορεία σε σχέση με τη Γερμανία που είχε ανοδική. Αν και ηττήθηκε ολοκληρωτικά το 1940, μεταπολεμικά απέκτησε μια θέση στη διεθνή πολιτική που η Γερμανία ακόμη και σήμερα παλεύει να αποκτήσει. Η Πολωνία, χωρίς υπερασπίσιμα σύνορα και διαμελιζόμενη μεταξύ Γερμανίας και Ρωσίας, δεν αντιμετωπίζει σήμερα ιδιαίτερο πρόβλημα ασφαλείας. Και επειδή η Ελλάδα βρίσκεται από το 2010 στη δίνη της οικονομικής κρίσης, ας έχουμε υπόψη μας ότι αμέσως μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή κατάφερε να συγκροτήσει στρατό σε λιγότερο από οκτώ μήνες, έτοιμο να αναλάβει επιθετικές επιχειρήσεις στην ανατολική Θράκη.

¹³⁵ Erfurth, *Surprise*, 51.

Ο Παναγιώτης Γκαρτζονίκας έχει διοικήσει σε όλα τα επίπεδα από τη διμοιρία μέχρι τη μεραρχία, ενώ διετέλεσε διοικητής της XX Τεθωρακισμένης Μεραρχίας και της 88 Στρατιωτικής Διοικήσεως Λήμνου. Επιπλέον, έχει υπηρετήσει στο ΝΑΤΟ και έλαβε μέρος σε αποστολές στην Παλαιστίνη και στο Αφγανιστάν. Από ακαδημαϊκής πλευράς, απέκτησε δυο μεταπτυχιακούς τίτλους από το Monterey της California, στις Στρατηγικές Σπουδές (MA) και στην Αμυντική Ανάλυση (MSc). Είναι συνεργάτης της Σχολής Εθνικής Άμυνας και ταυτόχρονα υποψήφιος διδάκτωρ στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.